

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»

ΘΕΜΑ

Τα νεοελληνικά αναγνώσματα της Μέσης εκπαίδευσης κατά τη μεταξική περίοδο 1939-1941

Ονοματεπώνυμο φοιτήτριας: Ευσταθία Καλαντζή

Επιβλέπων Καθηγητής: Νικόλαος Βαφέας

Ρέθυμνο, 2022

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Πολιτισμική Ανάλυση και Εκπαίδευση» του Πανεπιστημίου Κρήτης κατά το ακαδημαϊκό έτος 2021 – 2022. Για την υλοποίηση της εργασίας μου χρωστώ ιδιαίτερη ευγνωμοσύνη και ένα μεγάλο ευχαριστώ στον επόπτη καθηγητή μου, Νικόλαο Βαφέα.

Η εργασία αυτή αφιερώνεται στους αγαπημένους μου γονείς, Ειρήνη και Χρήστο, στην αδερφή μου, Χριστίνα, οι οποίοι είναι πάντα στο πλευρό μου και με στηρίζουν σε κάθε μου βήμα.

Σας ευχαριστώ μέσα από την καρδιά μου.

Περίληψη

Στόχος της παρούσας εργασίας ήταν να φωτίσει ορισμένες πτυχές του δικτατορικού καθεστώτος του Ι. Μεταξά, μέσα από την έρευνα σε πρωτογενές, αλλά και δευτερογενές υλικό. Η πτυχή στην οποία η τρέχουσα έρευνα εστίασε περισσότερο, ήταν η εκπαίδευση, η οποία συνδέεται άμεσα με την πολιτική, καθώς αποτελεί μέσω διάδοσης της ιδεολογίας. Πράγματι, μέσα από τη μελέτη του πρωτογενούς υλικού των νεοελληνικών αναγνωσμάτων που σχεδιάστηκαν και αποτέλεσαν αντικείμενο διδασκαλίας εκ μέρους του καθεστώτος του Μεταξά, προκύπτει έντονη σύνδεση μεταξύ της πολιτικής ιδεολογίας και της διδασκαλίας, καθώς και μία έντονη προσπάθεια διαμόρφωσης των νέων, με βάση τις αξίες του καθεστώτος.

Λέξεις – κλειδιά

**Δικτατορία 4^{ης} Αυγούστου, Μεταξάς, Εκπαίδευση, Πολιτική, Νεοελληνικά
Αναγνώσματα**

Abstract

The aim of this paper was to shed light on certain aspects of the dictatorial regime of I. Metaxas. The aspect that the current research focused on the most was education, which is directly linked to politics as it is a means of spreading ideology. Indeed, through the study of the Modern Greek readings designed and taught by the Metaxas regime, a strong connection between political ideology and teaching emerges, as well as an intense effort to shape young people, based on the values of regime.

Keywords

4th August Dictatorial Regime, Metaxas, Education, Politics, Modern Greek Readings

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	7
A. Θεωρητικό μέρος.....	9
1. Υλικό έρευνας.....	9
1.1. Μεθοδολογία.....	10
Η παρούσα διπλωματική ενδιαφέρεται για το εκπαιδευτικό παρελθόν και γι' αυτό το λόγο αξιοποιούνται όλες οι προτροπές της ιστορικής μεθόδου.	10
1.2. Η δομή της έρευνας	10
2. Η έννοια εθνικισμός	11
3. Η πτώση του δημοκρατικού πολιτεύματος – Εθνικός Διχασμός	12
3.1. Το καθεστώς της 4 ^{ης} Αυγούστου	14
3.2. Ο Γ' ελληνικός πολιτισμός	17
3.3. Η ΕΟΝ	20
4. Η μέση εκπαίδευση	26
4.1. Η εκπαίδευση των γυναικών	27
4.2. Η σχέση του Μεταξά με την δημοτική γλώσσα	28
4.3. Τα σχολικά αναγνώσματα.....	31
4.3.1. Ο ΟΕΣΒ	31
B' Ερευνητικό Μέρος	33
1. Ανάλυση Αναγνωστικών	33
2. Το τρίπτυχο Πατρίς – Θρησκεία - Οικογένεια.....	33
2.1. Η έννοια της θρησκείας στα μεταξικά αναγνώσματα	34
2.2. Η έννοια της πατρίδας μεταξικά αναγνώσματα	39
2.3. Η έννοια της οικογένειας στα μεταξικά αναγνώσματα	45
3. Ο σκοπός της νεολαίας.....	47
4. Η γλώσσα των αναγνωσμάτων	51
Συμπεράσματα	55
Βιβλιογραφία	59
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΞΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ	63
1. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα Δια την Α' τάξιν των Γυμνασίων 1939, 1940.....	63

2. Από τα Νεοελληνικά αναγνώσματα διά την Γ΄ τάξιν των Γυμνασίων και την Α΄ τάξιν των Αστικών Σχολείων, 1940	64
3. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα Δια την Α΄ τάξιν των Γυμνασίων, 1939	65
4. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Γ΄ τάξιν των Γυμνασίων και την Α΄ τάξιν των Αστικών Σχολείων, 1940	66
5. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ΄ τάξιν των Γυμνασίων και την Β΄ τάξιν των Αστικών Σχολείων, 1940	67
6. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ΄ τάξιν των Γυμνασίων και την Β΄ τάξιν των Αστικών Σχολείων, 1940	68
7. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Β΄ τάξιν των Γυμνασίων, 1940	69
8. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ΄ τάξιν των Γυμνασίων και την Β΄ τάξιν των Αστικών Σχολείων, 1940	70
9. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Α΄ τάξιν των Γυμνασίων, 1939, 1940	71
10. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ΄ τάξιν των Γυμνασίων και την Β΄ τάξιν των Αστικών Σχολείων, 1940	72
11. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια της Α΄ ταξίς των Γυμνασίων, 1939, 1940 ...	73
12. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Γ΄ τάξιν των Γυμνασίων και την Α΄ τάξιν των Αστικών Σχολείων, 1940	74
13. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ΄ τάξιν των Γυμνασίων και την Β΄ τάξιν των Αστικών Σχολείων, 1940	75

Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η ανίχνευση της λογικής των αναγνωστικών βιβλίων της μέσης εκπαίδευσης που διδάχθηκαν κατά την μεταξική περίοδο (1939-1941). Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι κατά τα πρώτα τρία χρόνια της δικτατορίας εξακολουθούσαν να διδάσκονται στο σχολείο τα βιβλία που είχαν εγκριθεί το 1934, επί κυβέρνησης δηλαδή Παναγή Τσαλδάρη. Ωστόσο, κατά το 1939 – 1940 τα υπάρχοντα βιβλία που ίσχυαν κατά το 1934 δέχθηκαν ορισμένες τροποποιήσεις. Με αυτή τη λογική μπορεί να δικαιολογηθεί η ανάλυση τους. Αυτές οι μικρές αλλαγές φαίνεται να ευθύνονται στο γεγονός ότι ο Ιωάννης Μεταξάς ανέλαβε το Υπουργείο Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας κατά το έτος 1938. Αυτή η ανάληψη του Υπουργείου από τον δικτάτορα Ι. Μεταξά έμελε να αποτελέσει καταλυτικό ρόλο στο τομέα της εκπαίδευσης¹.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, τα έτη που θα απασχολήσουν την παρούσα εργασία είναι το διάστημα 1939 έως 1941. Ο ΟΕΣΒ (Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων) ιδρύεται τον Νοέμβριο του 1937 και είναι αυτός ο οργανισμός που αναλαμβάνει την ευθύνη να εκδίδει και να διανέμει τα σχολικά βιβλία στους μαθητές και τις μαθήτριες. Επίσης, ήδη αναφέρθηκε ότι ο Μεταξάς το 1938 αναλαμβάνει την θέση του υπουργού παιδείας, απομακρύνοντας τον έως τότε υπουργό παιδείας Κωνσταντίνο Γεωργακόπουλο². Το 1939, τα ήδη υπάρχοντα αναγνώσματα, υποβάλλονται σε ενδιαφέρουσες αλλαγές τόσο στην εικονογράφησή τους όσο και στο περιεχόμενό τους³.

Αυτό που θα απασχολήσει τη συγκεκριμένη εργασία έγκειται στον τρόπο με τον οποίο επηρέασε ο Μεταξάς τα σχολικά αναγνώσματα της περιόδου 1939-1941

¹ Χρήστος Παπαθανασίου, «ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1939-1941» (Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2011), 6.

² Ελισάβετ Σαρηγιαννίδου, «Η Διαμόρφωση της Εκπαιδευτικής Πολιτικής κατά τη Μεταξική Περίοδο: Η περίπτωση του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (1937-1940)», (Μεταπτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2019), 57.

³ Χρήστος Παπαθανασίου, «ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1939-1941» (Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2011), 7.

και με ποιο τρόπο αναδεικνύεται το εθνικιστικό πνεύμα μέσα από αυτά. Ειδικότερα, θα αναφερθούν η ΕΟΝ και πώς αυτή έδρασε στους νέους της εποχής καθώς και με ποιο τρόπο διαφαίνεται, μέσα από τα αναγνώσματα, οι αξίες που συνόδευσαν την δικτατορία του Μεταξά σε όλο το διάστημα της κυριαρχίας του.

Ειδικότερα, τα κεντρικά ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν στην παρούσα διπλωματική εργασία είναι τα ακόλουθα:

- α) Με ποιον τρόπο επηρέασε ο Ι. Μεταξάς τα αναγνωστικά εγχειρίδια της περιόδου 1939-1941;
- β) Με ποιον τρόπο αναδύονται οι αξίες του μεταξικού καθεστώτος μέσα από αυτά;
- γ) Η πολιτική ιδεολογία και η εκπαίδευση σχετίζονται;

Από την ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία είναι γνωστό ότι το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου απέδωσε σημαντικό ενδιαφέρον στην νεολαία και στον ρόλο της. Ειδικότερα, στο επίπεδο της ιδεολογίας υπήρξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο τρίπτυχο «Πατρίς – Θρησκεία – Οικογένεια». Σύμφωνα με την Γαζή είχε ήδη ξεκινήσει να διαμορφώνεται ως κυρίαρχη ιδεολογία⁴.

Προκύπτει λοιπόν η υπόθεση πως και η ίδια λογική θα διακατέχει και τα νεοελληνικά αναγνώσματα της μέσης εκπαίδευσης. Υπάρχει δηλαδή σημασία και ενδιαφέρον πώς παρουσιάζεται ο ρόλος της νεολαίας μέσα από τα αναγνώσματα και πώς ο θεσμός της οικογένειας, πώς αναδεικνύονται τα ζητήματα της θρησκείας και, πώς, τέλος, προβάλλεται η έννοια της πατρίδας και με ποιον τρόπο προσπαθεί μέσα των νεοελληνικών αναγνωσμάτων να εντυπώσει το εθνικό φρόνημα στους νέους της εποχής.

⁴ Έφη Γαζή, Πατρίς, Θρησκεία, Οικογένεια, Πόλις, Αθήνα 2011.

Α. Θεωρητικό μέρος

1. Υλικό έρευνας

Το υλικό της έρευνας αποτελούν τα 7 νεοελληνικά αναγνώσματα της μέσης εκπαίδευσης της περιόδου 1939-1940 και 1940-1941. Επιλέχθηκαν τα συγκεκριμένα αναγνώσματα, και όχι κάποιος άλλος κλάδος της μέσης εκπαίδευσης, καθώς ανέκαθεν τα νεοελληνικά αναγνώσματα είναι πολυθεματικά και μπορούν να προκύψουν πολύ ευκολότερα μηνύματα και οι αξίες του καθεστώτος. Για παράδειγμα, το βιβλίο των μαθηματικών δεν θα είχε σε τίποτα να προσφέρει στην παρούσα διπλωματική.

Το υλικό αντλήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ) και πιο συγκεκριμένα από την καρτέλα Ψηφιακό Αποθετήριο⁵.

ΤΙΤΛΟΣ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ	ΕΥΡΕΣΗ
Νεοελληνικά Αναγνώσματα Εγκριθέντα δια τους μαθητές της Β' τάξεως των Εξατάξιων Γυμνασίων και Ημιγυμνασίων και Λοιπών Σχολείων της Μέσης Εκπαιδευσεως (1939)	Νικόλαος Κοντόπουλος	ΙΕΠ
Νεοελληνικά Αναγνώσματα Δια την Α' τάξιν των Γυμνασίων (1939), (1940)	Δημ. Κοντογιάννης, Νικ. Κοντόπουλος, Μιχαήλ Χ. Οικονόμου, Κων. Αθ. Ρωμαίος	ΙΕΠ
Νεοελληνικά Αναγνώσματα Δια την Β' τάξιν των Γυμνασίων (1940)	Δ. Κοντογιάννης, Ν. Κοντόπουλος, Μ. Οικονόμου, Κ. Α. Ρωμαίος	ΙΕΠ
Νεοελληνικά Αναγνώσματα Εγκριθέντα δια τους μαθητές της Γ' τάξεως των Εξατάξιων Γυμνασίων Π.Τ. και της αντιστοίχου των λοιπών σχολείων της Μέσης Εκπαιδευσεως (1940)	Νικόλαος Κοντόπουλος	ΙΕΠ
Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Γ' τάξιν των Γυμνασίων και την Α' τάξιν των Αστικών Σχολείων (1940)	Ν. Κοντόπουλος, Μ. Οικονόμου, Θ. Μακρόπουλος	ΙΕΠ
Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ' τάξιν των Γυμνασίων και την Β' τάξιν των Αστικών Σχολείων (1940)	Ν. Κοντόπουλος, Μ. Οικονόμου, Αριστ. Βεκιαρέλλης, Δ. Ζήσης	ΙΕΠ
Νεοελληνικά Αναγνώσματα διά		

⁵ <http://www.iep.edu.gr/el/> (Ημερομηνία πρόσβασης: 23/02/2023)

την Ε' τάξιν των Γυμνασίων Παλαιού Τύπου (1940)	Μιχαήλ Χ. Οικονόμου	ΙΕΠ
--	---------------------	-----

Επιπλέον, αξιοποιήθηκαν δευτερογενείς πηγές, οι οποίες αποτελούν έρευνες, άρθρα και μελέτες για τον Ι. Μεταξά και τη Δικτατορία του και από τις οποίες αντλήθηκε χρήσιμο υλικό για τη σκιαγράφηση του ιστορικού πλαισίου και την παροχή σημαντικών πληροφοριών για την έρευνα. Το θεωρητικό τμήμα της έρευνας, βασίζεται περισσότερο σε δευτερογενείς πηγές, ενώ το ερευνητικό τμήμα, έχει ως υλικό τις πρωτογενείς πηγές των αναγνωσμάτων.

1.1. Μεθοδολογία

Η παρούσα διπλωματική ενδιαφέρεται για το εκπαιδευτικό παρελθόν και γι' αυτό το λόγο αξιοποιούνται όλες οι προτροπές της ιστορικής μεθόδου.

Για την ανάλυση των αναγνωστικών χρησιμοποιήθηκε η βιβλιογραφική ανασκόπηση και η ανάλυση περιεχομένου. Αξίζει να σημειωθεί πως η ανάλυση περιεχομένου να μην χρησιμοποιείται κυρίως στις κοινωνικές επιστήμες αλλά μπορεί να χρησιμοποιηθεί και στην Ιστορία με στόχο να αναλύσει κείμενα και να προκύψουν μηνύματα μέσα από αυτά. Παρότι συνήθως δηλαδή η ανάλυση περιεχομένου είναι γνωστή στη ποσοτική μέθοδο, αξιοποιείται και στη ποιοτική ανάλυση, όταν θέλουμε να βρούμε μια λέξη κλειδί, μια θεματική κατηγορία ή μια χαρακτηριστική πρόταση.

Η ποιοτική ανάλυση, τελικά, είναι η καλύτερη μέθοδος που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για το συγκεκριμένο θέμα αφού θέλουμε να αναλύσουμε κείμενα και να προκύψουν μηνύματα μέσα από αυτά.

1.2. Η δομή της έρευνας

Η παρούσα εργασία αποτελείται από την εισαγωγή, το θεωρητικό μέρος, το ερευνητικό μέρος και τα συμπεράσματα.

Στο εισαγωγικό μέρος υπάρχει μια γενική εικόνα με το τι πρόκειται να ασχοληθεί η συγκεκριμένη εργασία.

Στο θεωρητικό μέρος βρίσκουμε το υλικό της έρευνας, τις μεθοδολογικές επιλογές καθώς αποσαφηνίζονται σημαντικοί όροι που θα χρειαστούμε στη συνέχεια.

Όσον αφορά το ερευνητικό μέρος, γίνεται η ανάλυση της λογικής των αναγνωσμάτων με έμφαση στο πώς παρουσιάζεται το τρίπτυχο «Πατρίς – Θρησκεία – Οικογένεια», ο σκοπός της νεολαίας καθώς και η επιλογή γλώσσας των αναγνωσμάτων.

2. Η έννοια εθνικισμός

Ο εθνικισμός είναι ένα σύγχρονο κίνημα. Καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας του ανθρώπινου πολιτισμού, οι άνθρωποι είχαν την τάση να είναι προσκολλημένοι στην πατρίδα τους, στις παραδόσεις των γονιών τους και στις καθιερωμένες εδαφικές αρχές, ωστόσο, μόλις στα τέλη του 18ου αιώνα ο εθνικισμός άρχισε να είναι ένα γενικά αναγνωρισμένο κίνημα που διαμορφώνει τη δημόσια και ιδιωτική ζωή και ένας από τους μεγάλους, αν όχι ο μεγαλύτερος, μοναδικός καθοριστικός παράγοντας της σύγχρονης ιστορίας. Λόγω της δυναμικής του ζωτικότητας και του καθολικού χαρακτήρα του, ο εθνικισμός μερικές φορές θεωρείται λανθασμένα ως μόνιμος παράγοντας πολιτικής συμπεριφοράς. Στην πραγματικότητα, η αμερικανική και η γαλλική επανάσταση μπορεί να θεωρηθούν ως οι πρώτες ισχυρές εκδηλώσεις του. Αφού διείσδυσε στις νέες χώρες της Λατινικής Αμερικής, εξαπλώθηκε στις αρχές του 19ου αιώνα στην κεντρική Ευρώπη και από εκεί, προς τα μέσα του αιώνα, στην ανατολική και νοτιοανατολική Ευρώπη. Στις αρχές του 20ου αιώνα, ο εθνικισμός άνθισε στην Ασία και την Αφρική. Έτσι, ο 19ος αιώνας ονομάστηκε εποχή του εθνικισμού στην Ευρώπη, ενώ ο 20ός αιώνας γνώρισε την άνοδο και τον αγώνα ισχυρών εθνικών κινημάτων σε όλη την Ασία και την Αφρική. Ο εθνικισμός, μεταφρασμένος στην παγκόσμια πολιτική, συνεπάγεται την ταύτιση του κράτους ή του έθνους με τον λαό —ή τουλάχιστον την επιθυμία να καθοριστεί η έκταση του κράτους σύμφωνα με τις εθνογραφικές αρχές. Στην εποχή του εθνικισμού, αναγνωρίστηκε η αρχή ότι κάθε εθνικότητα πρέπει να σχηματίζει ένα κράτος - το κράτος της - και ότι το κράτος πρέπει να περιλαμβάνει όλα τα μέλη αυτής της εθνικότητας. Παλαιότερα τα κράτη ή τα εδάφη υπό μία διοίκηση, δεν οριοθετούνταν με βάση την εθνικότητα. Οι άνθρωποι δεν έδωσαν την πίστη τους στο έθνος-κράτος

αλλά σε άλλες, διαφορετικές μορφές πολιτικής οργάνωσης: την πόλη-κράτος, το φέουδο και τον άρχοντα του, το δυναστικό κράτος, τη θρησκευτική ομάδα ή την αίρεση. Το έθνος-κράτος ήταν ανύπαρκτο στο μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας και για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα δεν θεωρήθηκε καν ως ιδανικό. Στους πρώτους 15 αιώνες της Κοινής Εποχής, το ιδανικό ήταν το παγκόσμιο κράτος, όχι η πίστη σε κάποια ξεχωριστή πολιτική οντότητα. Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία είχε δώσει το μεγάλο παράδειγμα, το οποίο επέζησε όχι μόνο στην Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του Μεσαίωνα, αλλά και στην έννοια της *res publica christiana* («χριστιανική δημοκρατία» ή κοινότητα) και στη μετέπειτα εκκοσμικευμένη μορφή του ενωμένου κόσμου⁶.

Σύμφωνα με τον Λέκκα ο ιδεολογικός εθνικισμός αποτελεί μία έννοια η οποία είναι ιδιαίτερα δύσκολο να οριστεί, καθώς η έννοια ιδεολογία είναι από μόνη της μία έννοια που έχει χρησιμοποιηθεί και οριστεί διαφορετικά, ανάλογα με το πλαίσιο. Σε κάθε περίπτωση, ο ρόλος της κοινωνίας στη διαμόρφωση του ιδεολογικού πλαισίου, δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να υποτιμάται.⁷ Όπως ο ίδιος υποστήριξε, ο εθνικισμός αποτελεί μία σύγχρονη ιδεολογία, πολυμορφική και εύπλαστη, η οποία αρνείται τόσο την ασυνέχεια, όσο και την τομή και παρουσιάζει τον χρόνο ως ενιαίο⁸. Επιπλέον, δημιουργεί το έθνος με το να συντηρεί και να προστατεύει την ιδιαιτερότητα του από ποικίλως εκλαμβανόμενους κινδύνους.

3. Η πτώση του δημοκρατικού πολιτεύματος – Εθνικός Διχασμός

Ο δυναμισμός και το αίσθημα εθνικής ενότητας που χαρακτήριζε τα πρώτα χρόνια της διοίκησης του Ελ. Βενιζέλου έδωσε τη θέση του στη μνησικακία και την εκδίκηση που θα δηλητηρίαζαν την πολιτική ζωή της χώρας σε όλο τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και τον Μεσοπόλεμο. Η Ελλάδα πέρασε στην περίοδο του «Εθνικού Διχασμού», μιας διαίρεσης της χώρας σε ασυμβίβαστα στρατόπεδα που υποστήριζαν είτε τον βασιλιά Κωνσταντίνο Α' είτε τον πρωθυπουργό του, Βενιζέλο.

⁶ Kohn, H.. "nationalism." Encyclopedia Britannica, March 9, 2022. <https://www.britannica.com/topic/nationalism>.

⁷ Λέκκας, Π. *Η εθνικιστική ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Κατάρτι, 2006.

⁸ Λέκκας, Π. *Η εθνικιστική ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Κατάρτι, 2006.

Ο άμεσος λόγος για την ένταση ήταν οι διαφορές μεταξύ του βασιλιά και του πρωθυπουργού ως προς την ευθυγράμμιση της Ελλάδας κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, αν και υπήρχαν βαθύτερες αιτίες στη διάσπαση. Ο βασιλιάς υποστήριζε την ουδετερότητα, ενώ ο Βενιζέλος ήταν ένθερμος υποστηρικτής της Τριπλής Συμμαχίας / Αντάντ - Βρετανίας, Γαλλίας και Ρωσίας - την οποία θεωρούσε ως τη συμμαχία που ήταν πιο πιθανό να ευνοήσει την υλοποίηση των εναπομεινάντων αλτρωτικών φιλοδοξιών της Ελλάδας. Η Αντάντ είχε, σε μια προσπάθεια να παρασύρει την Ελλάδα στον πόλεμο, προβάλει τη δελεαστική προοπτική εδαφικού κέρδους για την Ελλάδα σε βάρος της Τουρκίας, η οποία είχε ταχθεί με τις Κεντρικές Δυνάμεις. Οι ολοένα και πιο έντονες διαφωνίες μεταξύ βασιλιά και πρωθυπουργού είχαν ως αποτέλεσμα ο τελευταίος να παραιτηθεί δύο φορές το 1915, παρά την πειστική εκλογική νίκη. Οι επόμενες δύο δεκαετίες, χαρακτηρίστηκαν από σημαντικές επιτυχίες (νίκη στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο) αλλά και τραγικές ήττες, όπως η πανωλεθρία που οδήγησε στην Μικρασιατική Καταστροφή, το 1922. Έξι έτη μετά την καταστροφή, το 1928 ο Βενιζέλος έκανε μια πολιτική επιστροφή, δύο χρόνια μετά την πτώση της βραχύβιας στρατιωτικής δικτατορίας με επικεφαλής τον στρατηγό Θεόδωρο Πάγκαλο το 1925–26. Αν και ο Βενιζέλος ξεκίνησε μια πολιτική καλής γειτονίας με την Ιταλία και τους βαλκανικούς γείτονες της Ελλάδας και επέφερε μια αξιοσημείωτη προσέγγιση με την Τουρκία, η κυβέρνησή του ένωσε τις επιπτώσεις του κραχ του χρηματιστηρίου της Wall Street το 1929.

Μετά από τέσσερα χρόνια σχετικής σταθερότητας, η πολιτική επανήλθε στο χάος των αρχών της δεκαετίας του 1920. Όταν οι αντιβενιζελικοί κέρδισαν τις εκλογές του 1933, ο συνταγματάρχης Νικόλαος Πλαστήρας, ένθερμος υποστηρικτής του Βενιζέλου και ο εγκέφαλος πίσω από το πραξικόπημα του 1922, προσπάθησε να επαναφέρει τον Βενιζέλο στην εξουσία με τη βία. Το πραξικόπημα του ήταν ανεπιτυχές και στη συνέχεια ακολούθησε απόπειρα δολοφονίας του Βενιζέλου. Η πολιτική αρένα διχάστηκε για άλλη μια φορά μεταξύ των υποστηρικτών του Βενιζέλου και της μοναρχίας. Ο φόβος μιας βασιλικής παλινόρθωσης βρισκόταν πίσω από μια άλλη απόπειρα πραξικοπήματος από βενιζελικούς αξιωματούχους τον Μάρτιο του 1935. Η αποδεδειγμένη ανάμειξή του σε αυτή την περίπτωση ανάγκασε τον Βενιζέλο να εξοριστεί στη Γαλλία, όπου πέθανε λίγο αργότερα, αλλά όχι πριν προτρέψει τους υποστηρικτές του να συμφιλιωθούν με τον βασιλιά. Οι βασιλικοί ήταν οι κύριοι ωφελούμενοι από το αποτυχημένο πραξικόπημα του 1935, μετά το

οποίο ο Βασιλιάς Γεώργιος Β' είχε αποκατασταθεί στον θρόνο του, μετά από ένα άλλο αμφίβολο δημοψήφισμα. Όπως ο Βενιζέλος στην εξορία, έτσι και ο βασιλιάς κατά την επιστροφή του στην Ελλάδα είχε συμφιλιοτική διάθεση. Ωστόσο, οι εκλογές που διεξήχθησαν με σύστημα αναλογικής εκπροσώπησης τον Ιανουάριο του 1936 οδήγησαν σε αδιέξοδο μεταξύ των δύο βασικών κοινοβουλευτικών μπλοκ, των βενιζελικών και των βασιλοφρόνων. Και τα δύο μπλοκ συμμετείχαν σε μυστικές διαπραγματεύσεις με τους κομμουνιστές, που μέχρι τότε ήταν ασήμαντη δύναμη, αλλά τώρα, με 15 έδρες στο κοινοβούλιο των 300 εδρών, κρατούσαν την ισορροπία δυνάμεων. Η απογοήτευση της κοινής γνώμης για την ατελείωτη πολιτική διαφθορά, η οποία αυξανόταν ραγδαία τα προηγούμενα χρόνια, επιδεινώθηκε όταν κυκλοφόρησε η είδηση ότι τα κύρια πολιτικά μπλοκ διαπραγματεύονταν κρυφά με τους κομμουνιστές. Όταν πέθανε το μη πολιτικό πρόσωπο που ήταν επικεφαλής μιας υπηρεσιακής κυβέρνησης επιφορτισμένης με την επίβλεψη των εκλογών, αντικαταστάθηκε ως πρωθυπουργός από τον στρατηγό Ιωάννη Μεταξά, μια δεξιά και λιγότερο γνωστή προσωπικότητα. Ο Μεταξάς εκμεταλλεύτηκε την εργατική αναταραχή και μια επαπειλούμενη γενική απεργία για να πείσει τον βασιλιά τον Αύγουστο του 1936 να αναστείλει βασικά άρθρα του συντάγματος. Αν και η αναστολή προοριζόταν να είναι προσωρινή, το κοινοβούλιο δεν συνήλθε εκ νέου για άλλη μια δεκαετία⁹.

3.1. Το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου

Ο Ιωάννης Μεταξάς υπήρξε Έλληνας δικτάτορας κατά την περίοδο 1936–41. Γεννημένος στο νησί της Ιθάκης, κατατάχθηκε στον ελληνικό στρατό το 1870. Ως Αρχηγός του Επιτελείου Στρατού από το 1913, υποστήριξε την πολιτική ουδετερότητας του Βασιλιά στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και εξορίστηκε όταν η Ελλάδα εισήλθε στον πόλεμο το 1915. Ο Ιωάννης Μεταξάς ήταν στρατιωτικός και πολιτικός. Γεννήθηκε σε γνωστή αριστοκρατική οικογένεια. Το 1890 αποφοίτησε από τη Στρατιωτική Ακαδημία ως ανθυπολοχαγός του Σώματος Μηχανικών. Μεταξύ 1899 και 1903 συνέχισε τις σπουδές του στη Στρατιωτική Ακαδημία του Βερολίνου.

⁹ Clogg, R. Ralph Mowbray , Smith, . Catherine Delano , Bowman, . John S. , Danforth, . Loring and Haldon, . John Frederick. "Greece." Encyclopedia Britannica, April 6, 2022.

Συμμετείχε σε πολλές στρατιωτικές και διπλωματικές αποστολές, με σημαντικότερη την ελληνική αντιπροσωπεία στο συνέδριο του Λονδίνου το 1913¹⁰. Ο Μεταξάς επέστρεψε το 1920 και, αφού ηγήθηκε ενός ανεπιτυχούς πραξικοπήματος, εξορίστηκε ξανά το 1923–4. Παρά τις μοναρχικές του τάσεις, αναγνώρισε την Ελληνική Δημοκρατία το 1924 και δραστηριοποιήθηκε στην πολιτική, κατέχοντας πολλές υπουργικές θέσεις από το 1928. Τον Απρίλιο του 1936 έγινε πρωθυπουργός με την αποκατάσταση της μοναρχίας και στις 4 Αυγούστου 1936 ανέλαβε δικτατορική εξουσία. Ο Μεταξάς διορίστηκε επικεφαλής της κυβέρνησης ισόβια το 1938. Η διαφθορά μειώθηκε και οι κοινωνικές υπηρεσίες αναπτύχθηκαν, ενώ οι ένοπλες υπηρεσίες έγιναν πιο αποτελεσματικές. Το 1940 ηγήθηκε της ελληνικής νίκης κατά των Ιταλών εισβολέων στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Πέθανε λίγο πριν τη γερμανική κατοχή στην Ελλάδα¹¹.

Με την υποστήριξη του στρατού και την ανοχή του βασιλιά, η δικτατορία του Μεταξά διήρκεσε περισσότερο από τέσσερα χρόνια. Ο δικτάτορας -του οποίου το πατερναλιστικό ύφος σηματοδοτήθηκε από την υιοθέτηση τίτλων όπως "Εθνικός Πατέρας", "Πρώτος Αγρότης" και "Πρώτος Εργάτης" - μοιραζόταν μια αντιπάθεια για την κοινοβουλευτική δημοκρατία, τον φιλελευθερισμό και τον κομμουνισμό. Η κυβέρνηση με επικεφαλής τον Μεταξά δεν επεδίωξε συμμαχίες με τις ευρωπαϊκές δικτατορίες. Αντίθετα, με την υποστήριξη του βασιλιά, ο Μεταξάς προσπάθησε να διατηρήσει την παραδοσιακή ευθυγράμμιση της χώρας προς τη Βρετανία. Ο δικτάτορας, ωστόσο, προσπάθησε να αναδιατυπώσει τον ελληνικό χαρακτήρα με πιο πειθαρχημένο τρόπο, επικαλούμενος τις αξίες της αρχαίας Ελλάδας και, ειδικότερα, των Σπαρτιατών. Προσπάθησε επίσης να τα συνδυάσει με τις αξίες της μεσαιωνικής χριστιανικής αυτοκρατορίας του Βυζαντίου, διαμορφώνοντας έτσι αυτό που περιέγραψε πομπωδώς ως «Τρίτο Ελληνικό Πολιτισμό». Δεν ήταν αποκλειστικά εθνικιστής, αλλά ταυτόχρονα πίστευε στον αντικοινοβουλευτισμό, τον αυταρχισμό και τον αντικομμουνισμό¹².

¹⁰ Metaxas, I., *Ioannis Metaxas: Speech on the occasion of the inauguration of public works*, Central European University Press, 2014.

¹¹ Palmovski, J., *A Dictionary of Contemporary World History*, Oxford University Press, 3, 2008.

¹² Μπαχαράς, Δ. Μελετώντας της απαρχές του αντικομμουνισμού. Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1920 στην Ελλάδα. *Μνήμων*, 29, 2011, 175-198.

Στο ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ο Μεταξάς προσπάθησε να διατηρήσει την ουδετερότητά του, αλλά η Ελλάδα δεχόταν όλο και περισσότερες πιέσεις από την Ιταλία, της οποίας ο δικτάτορας Μπενίτο Μουσολίνι επεδίωκε έναν εύκολο στρατιωτικό θρίαμβο για να ταιριάζει με εκείνους του συμμάχου του Αδόλφου Χίτλερ. Μια σειρά προκλήσεων κορυφώθηκε με την παράδοση ενός τελεσίγραφου στις 28 Οκτωβρίου 1940. Ο Μεταξάς, αντικατοπτρίζοντας τη διάθεση ολόκληρης της χώρας, το απέρριψε με μια απλή απάντηση: «Όχι!». Οι Ιταλοί εισέβαλαν αμέσως στην Ελλάδα από την Αλβανία, την οποία είχαν καταλάβει 18 μήνες πριν. Οποιοσδήποτε ελπίδες για έναν αστραπιαία στρατιωτικό θρίαμβο χάθηκαν γρήγορα. Μέσα σε λίγες εβδομάδες όχι μόνο οι Ιταλοί εκδιώχθηκαν από το ελληνικό έδαφος, αλλά οι ελληνικές δυνάμεις είχαν πιέσει για να καταλάβουν μεγάλο μέρος αυτού που οι Έλληνες αποκαλούν «Βόρεια Ήπειρο», την περιοχή της νότιας Αλβανίας με σημαντική ελληνική μειονότητα.

Αν και δέχτηκε τη συμβολική βρετανική στρατιωτική βοήθεια, ο Μεταξάς, μέχρι τον θάνατό του τον Ιανουάριο του 1941, ανυπομονούσε να αποφύγει να προκαλέσει γερμανική επέμβαση στη σύγκρουση. Ωστόσο, ο διάδοχός του συμφώνησε να δεχτεί ένα βρετανικό εκστρατευτικό σώμα καθώς έγινε φανερό ότι τα επιθετικά σχέδια του Χίτλερ επεκτάθηκαν στα Βαλκάνια. Οι συνδυασμένες ελληνικές και βρετανικές δυνάμεις, ωστόσο, μπόρεσαν να προσφέρουν περιορισμένη αντίσταση όταν οι Γερμανοί πέρασαν τα σύνορα τον Απρίλιο του 1941. Τα βρετανικά στρατεύματα και τα στρατεύματα της Κοινοπολιτείας αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν από τις ανώτερες γερμανικές δυνάμεις, αλλά κατάφεραν να φτάσουν στην Κρήτη, η οποία άντεξε 10 ημέρες ενάντια στα γερμανικά στρατεύματα αλεξίπτωτου και ανεμόπτερου. Στις αρχές Ιουνίου η χώρα κατακλύστηκε και υποβλήθηκε σε μια σκληρή τριμερή γερμανική, ιταλική και βουλγαρική κατοχή. Ο βασιλιάς Γεώργιος Β' και η εξόριστη κυβέρνησή του κατέφυγαν στη Μέση Ανατολή. Η επίταξη αποθεμάτων τροφίμων οδήγησε σε τρομερό λιμό κατά τη διάρκεια του χειμώνα του 1941–42, στον οποίο πέθαναν έως και 100.000 άνθρωποι. Το 1943 σχεδόν ολόκληρος ο εβραϊκός πληθυσμός εκτοπίστηκε στα γερμανικά στρατόπεδα

θανάτου — τα περισσότερα στο Άουσβιτς¹³. Ένας καταστροφικά υψηλός πληθωρισμός προστέθηκε στη δυστυχία και τις ταπεινώσεις της καθημερινής ζωής¹⁴.

Σύμφωνα με τον Πλουμίδα η επιβολή μιας δικτατορίας στις 4 Αυγούστου 1936 ήταν και συνέπεια και συνάρτηση διαφόρων συγκυριών που «ωρίμασαν» κατά τον 20ό αιώνα στην Ελλάδα¹⁵. Ο αντικοινοβουλευτικός του χαρακτήρας δεν ήταν πρόσφατη εξέλιξη, ούτε επιλογή που έγινε αποκλειστικά από τον «αρχηγό» του κράτους. Αντίθετα, οι αποκλίσεις από τη νομιμότητα του κοινοβουλίου συνεχίζονταν από τις αρχές του αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, ξεκίνησε μια μακρά σειρά στρατιωτικών εισβολών στην ελληνική πολιτική ζωή όταν, το 1909, σημειώθηκε η επιτυχής παρέμβαση του κινήματος του Στρατιωτικού Συνδέσμου στο Γουδί.

Μεταξύ των πολέμων, η πολιτική στην Ελλάδα είχε μια παγιωμένη στρατηγική γνωστή ως Εθνική Διαίρεση. Αυτή η στρατηγική πόλωσε την αστική τάξη σε δύο ομάδες που ήταν σε σύγκρουση μεταξύ τους. Ο διαχωρισμός του κράτους από την κοινωνία καθώς και η ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας σε βάρος άλλων κοινωνικών εξουσιών, με την επιβολή της «πολιτείας πολιορκίας», σηματοδότησε την έναρξη της περιόδου της Β' Ελληνικής Δημοκρατίας και ήταν υπεύθυνος για την παραχάραξη του συνταγματικού φιλελευθερισμού και τη διευκόλυνση της εγκαθίδρυσης ενός συγκεντρωτικού καθεστώτος¹⁶.

3.2. Ο Γ' ελληνικός πολιτισμός

Ο τρίτος ελληνικός πολιτισμός που επεδίωκε ο Μεταξάς να διαμορφώσει μέσα από το καθεστώς που εγκαθίδρυσε ήταν ένας συνδυασμός

¹³ Clogg, R. Ralph Mowbray , Smith, . Catherine Delano , Bowman, . John S. , Danforth, . Loring and Haldon, . John Frederick. "Greece." *Encyclopedia Britannica*, April 6, 2022. <https://www.britannica.com/place/Greece>.

¹⁴ Bowman, J. S. , Haldon, . John Frederick , Danforth, . Loring , Clogg, . Richard Ralph Mowbray and Smith, . Catherine Delano. "Greece." *Encyclopedia Britannica*, April 6, 2022.

¹⁵ ¹⁵ Πλουμίδης, Σ. Το καθεστώς Μεταξά (1936-1940), Εστία, 2016

¹⁶ Πλουμίδης, Σ. Το καθεστώς Μεταξά (1936-1940), Εστία, 2016.

της αρχαίας ελληνικής παράδοσης και της βυζαντινής ιστορίας¹⁷. Σύμφωνα με τον ίδιο τον δικτάτορα Μεταξά «[...]για να πάμε εμπρός να γυρίσουμε και μεις πίσω [...]»¹⁸. Αναφέρεται, λοιπόν, σε ένα πισωγύρισμα με έντονα εστιασμένο το ενδιαφέρον του, αρχικά, στην αρχαία Σπάρτη, θεωρώντας την το καταλληλότερο παράδειγμα που ανταποκρίνεται για τον Γ' ελληνικό πολιτισμό που είχε οραματιστεί¹⁹. Δευτερευόντως, αναφέρεται στην εποχή του Βυζαντίου που συνδέεται άμεσα με την χριστιανική ηθική και αυτός είναι και ο λόγος που θεωρείται ηθικός πολιτισμός²⁰.

Η ιδεολογία της 4^{ης} Αυγούστου σημαδεύτηκε από εκλεκτικισμό και εμπειρισμό. Είχε ιδεολογικές πτυχές από διαφορετικά ευρωπαϊκά πρότυπα, σε μία σύνθεση αναφερόταν ως ο «τρίτος ελληνικός πολιτισμός». Ο πρώτος ελληνικός πολιτισμός προερχόταν από την αρχαιότητα, ο δεύτερος από τους βυζαντινούς χρόνους και ο τρίτος συνδέθηκε με το μεταξικό καθεστώς. Όραμά του ήταν το *Νέο Κράτος*, όπως έλεγε.

Για τον Μεταξά η έννοια του «νέου» συνδέθηκε με την έννοια του «εθνικού». Το πλαίσιο αυτού του «Νέου Κράτους» διέπεται από την επιστροφή στις παραδοσιακές αξίες του έθνους, δηλαδή στο τρίπτυχο «Πατρίς - Θρησκεία – Οικογένεια»²¹. Παρόλα, αυτά ο Γ' Ελληνικός Πολιτισμός παρέμεινε ένα έργο «ανεφάρμοστο» και «ακατέργαστο», κι αυτό γιατί έλειπε το λαϊκό έρεισμα και αντιστοίχως η ταύτιση του λαού της ελληνικής κοινωνίας με το συγκεκριμένο καθεστώς²².

¹⁷ Χρήστος Παπαθανασίου, «ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1939-1941» (Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2011), 15.

¹⁸ Ιωάννης Μεταξάς, *ΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ 1936-1941(ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΤΟΜΟΣ-ΧΑΡΤΟΔΕΤΗ ΕΚΔΟΣΗ)* (Αθήνα: Γκοβόστη, 1969), 73 <http://ioannismetaxas.gr/Diagelma%20Metaxa%204%20Aug%201936.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης: 31/1/2021).

¹⁹ Ελισάβετ Σαρηγιαννίδου, «Η Διαμόρφωση της Εκπαιδευτικής Πολιτικής κατά τη Μεταξική Περίοδο: Η περίπτωση του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (1937-1940)», (Μεταπτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2019), 35.

²⁰ Χρήστος Παπαθανασίου, «ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1939-1941» (Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2011), 15.

²¹ Ελισάβετ Σαρηγιαννίδου, «Η Διαμόρφωση της Εκπαιδευτικής Πολιτικής κατά τη Μεταξική Περίοδο: Η περίπτωση του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (1937-1940)», (Μεταπτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2019), 35.

²² Χρήστος Παπαθανασίου, «ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1939-1941» (Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2011), 15.

Το πνευματικό οικοδόμημα δεν ήταν αντίγραφο των ιταλικών ή γερμανικών μοντέλων, αλλά, αντίθετα, ήταν μοναδικό ως προς τη δομή και τις διαδικασίες του.

Τον Σεπτέμβριο του 1936, ο Μεταξάς τόνισε ότι δεν εμπλέκεται σε φυλετικές διακρίσεις και ότι δεν υπάρχει αντισημιτισμός.

Μετά τις 4 Αυγούστου, στην Ελλάδα επικράτησε:

- Αντικοινοβουλευτισμός

- Αντικομμουνισμός

-Αυταρχισμός

- Αστυνόμευση

Στόχος του ήταν να απελευθερώσει τη χώρα από τη «δίδυμη τυραννία κομμάτων και κομμουνισμού», που συνοψιζόταν στο όνομα «Βενιζελικός Κομμουνισμός».

Οι έννοιες «Πατρίς, Θρησκεία και Οικογένεια» λειτούργησαν ως θεμέλιο για τις πολλαπλές πτυχές του τρίτου ελληνικού πολιτισμού. Η θρησκεία ήταν εργαλείο καταπολέμησης του μαρξιστικού υλισμού, ενώ η οικογένεια και το Έθνος αποτελούν το «κύτταρο της ελληνικής κοινωνίας».

Ο τρίτος Ελληνικός Πολιτισμός χαρακτηρίστηκε από την κατασκευή κτιρίων, τα περισσότερα από τα οποία υπάρχουν μέχρι σήμερα. Στην κατεύθυνση της εξάπλωσης του τρίτου ελληνικού πολιτισμού ιδρύθηκαν: η Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών, η Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών, η Ένωση Σωματείων Εικαστικών Τεχνών, η Ένωση Ελλήνων Μουσουργών και ο Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων το 1937²³.

²³ Ποιμενικός Αυλός. Τρίτος Ελληνικός πολιτισμός, 2017.

3.3. Η ΕΟΝ

Ο Μάκβη, σύμφωνα με τον Πλουμίδη Σ., κάνει λόγο για «δυναρχία», για «Σιαμαίους» και «γόρδιο δεσμό» προκειμένου να χαρακτηρίσει την σχέση του Μεταξά με τον βασιλιά Γεώργιο²⁴. Οι σχέσεις των δύο ανδρών αποδείχθηκαν κυρίως ανταγωνιστικές ως προς τον τρόπο διαπαιδαγώγησης της νεολαίας²⁵.

Δεδομένων των ορίων της προσωπικής του εξουσίας ως δικτάτορα και της έλλειψης κοινωνικής βάσης για το καθεστώς του, ο Μεταξάς στράφηκε στο παράδειγμα που έδωσαν τα σύγχρονα φασιστικά καθεστώτα, αποφασίζοντας ότι η δημιουργία ενός κινήματος νεολαίας στο φασιστικό μοντέλο ήταν ο μόνος τρόπος για αυτόν να αποκτήσει την κοινωνική βάση που του έλειπε. Το παράδειγμα του πώς άλλα φασιστικά καθεστώτα προχώρησαν στην κινητοποίηση της νεολαίας τους είχε μεγάλη επίδραση στην κατεύθυνση που πήρε ο Μεταξάς, στο ότι επέλεξε τη δημιουργία ενός κινήματος νεολαίας από ψηλά, ως κύριο μέσο κινητοποίησης της ελληνικής νεολαίας.

Τον Νοέμβρη του 1936 ιδρύθηκε η Εθνική Οργάνωση Νεολαίας, γνωστή και ως ΕΟΝ²⁶. Η ίδρυση επήλθε λίγους μήνες μετά τη δικτατορία του Μεταξά και θεωρείτο προσωπικό του δημιούργημα²⁷. Σκοπός της οργάνωσης αυτής ήταν να συγκεντρώσει στο εσωτερικό της ολόκληρη τη νεολαία, ανεξαρτήτως ηλικίας και φύλου. Το δικτατορικό καθεστώς αν και υποστήριζε τον μη υποχρεωτικό χαρακτήρα εγγραφής της οργάνωσης, ήταν κάτι που προφανώς δεν ίσχυε. Τουναντίον η εγγραφή των παιδιών στην οργάνωση είχε καθολικό χαρακτήρα²⁸. Σύμφωνα με τον Αγγελή ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της ΕΟΝ τεκμηριώνεται και από την εγκύκλιο με την υπ' αριθμού 92606/137, που είχε σταλεί από το Υπουργείο Παιδείας το 1938 σε όλα τα σχολεία

²⁴ Σπυρίδων Γ. Πλουμίδης, *ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΙΩΑΝΝΗ ΜΕΤΑΞΑ (1936-1941)* (Αθήνα: ΕΣΤΙΑ, 2016), <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH252/Metaxas.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης: 30/1/2021).

²⁵ Ελισάβετ Σαρηγιαννίδου, «Η Διαμόρφωση της Εκπαιδευτικής Πολιτικής κατά τη Μεταξική Περίοδο: Η περίπτωση του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (1937-1940)», (Μεταπτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2019), 35.

²⁶ Χρήστος Παπαθανασίου, «ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1939-1941» (Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2011), 20.

²⁷ Ελισάβετ Σαρηγιαννίδου, «Η Διαμόρφωση της Εκπαιδευτικής Πολιτικής κατά τη Μεταξική Περίοδο: Η περίπτωση του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (1937-1940)», (Μεταπτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2019), 35.

²⁸ Χρήστος Παπαθανασίου, «ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1939-1941» (Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2011), 20.

σύμφωνα με την οποία: «από του αρχαιότερου σχολικού έτους άπαντες οι μαθηταί των σχολείων[...]αποτελέσουσι συντεταγμένα τμήματα της Εθνικής Οργανώσεως Νέων»²⁹.

Το σχολείο και η ΕΟΝ πλέον ήταν αλληλένδετα. Μέσα από το σχολείο προσπαθούσε να προβάλλει τη νοοτροπία, το πνεύμα και κυρίως τη κυρίαρχη ιδεολογία του καθεστώτος. Για τον δικτάτορα Μεταξά το σχολείο ήταν θεσμός εξέχουσας σημασίας καθώς ήταν υπεύθυνος να διαπαιδαγωγήσει σωστά το παιδί³⁰. Αντιθέτως, η ΕΟΝ είχε υπό την ευθύνη της να αναπτύξει τον χαρακτήρα, το θάρρος και την αποφασιστικότητα του παιδιού «διά της ασκήσεως και όχι διά του πνεύματος»³¹.

Ακόμα, ο Παπαθανασίου στην διπλωματική του εργασία κρίνει ιδιαίτερα σημαντική την μελέτη του Αγγελή, μέσα από την οποία γνωστοποιεί πως η ΕΟΝ είχε έντονα στρατιωτική δομή και στην αρχή φάνηκε να πραγματοποιεί τον στόχο της, δηλαδή να μεταδώσει στους νέους μια ισχυρή εθνικιστική ιδεολογία³². Τα μέλη της ΕΟΝ ήταν ντυμένα με ομοιόμορφη μπλε σκούρα στολή και δίκωχο και ανάλογα με την ηλικία τους ήταν χωρισμένα σε σκαπανείς, -ισσες (7 έως 13 χρονών), φαλαγγίτες, -ισσες Β (14 έως 18 χρονών) και φαλαγγίτες, -ισσες Α (19 έως 25 χρονών)³³.

Η ΕΟΝ είχε κυρίως στρατιωτικό χαρακτήρα εκπαίδευσης, εν όψει και του πολέμου που ήταν προ των πυλών³⁴. Προβάλλονταν ιδιαίτερα η σπαρτιατική οργάνωση, η αγωγή των νέων, η πειθαρχία, η υπακοή και η

²⁹ Ελισάβετ Σαρηγιαννίδου, «Η Διαμόρφωση της Εκπαιδευτικής Πολιτικής κατά τη Μεταξική Περίοδο: Η περίπτωση του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (1937-1940)», (Μεταπτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2019), 37.

³⁰ Το ίδιο, 22.

³¹ Σπυρίδων Γ. Πλουμίδης, *ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΙΩΑΝΝΗ ΜΕΤΑΞΑ (1936-1941)* (Αθήνα: ΕΣΤΙΑ, 2016), <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH252/Metaxas.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης: 30/1/2021).

³² Χρήστος Παπαθανασίου, «ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1939-1941» (Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2011), 20.

³³ Σπυρίδων Γ. Πλουμίδης, *ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΙΩΑΝΝΗ ΜΕΤΑΞΑ (1936-1941)* (Αθήνα: ΕΣΤΙΑ, 2016), <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH252/Metaxas.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης: 30/1/2021).

³⁴ Χρήστος Παπαθανασίου, «ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1939-1941» (Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2011), 22.

ομοιομορφία³⁵. Ακόμα, η ΕΟΝ προέβαλε την χειρωνακτική εργασία ως αρετή και καθήκον τους από την κοινωνία. Το να αθλούνται και να γυμνάζονται οι νέοι υπήρχε στην ίδια ιεραρχία ανώτερων αξιών. Ο «σπαρτιατικός» τρόπος πειθαρχίας και ζωής ήταν έντονος στην ΕΟΝ. Εντούτοις, ο χαρακτηρισμός Σκαπανέας στα αναγνωστικά εγχειρίδια βρισκόταν με τη σημασία «ένας μικρός Έλληνας στρατιώτης»³⁶. Επίσης, μέσα από τη λειτουργία της ΕΟΝ αναστέλλονταν ο προοδευτισμός των γυναικών και ενισχύονταν η χειραφέτησή τους³⁷, αφού τα γυναικεία μέλη της διδάσκονταν οικιακή οικονομία και την θέση που τους αρμόζει να έχουν στην οικογένεια και την κοινωνία. Μετά από αυτή την εκπαίδευση, ο Μεταξάς υποστήριζε ότι οι γυναίκες θα μπορέσουν να γίνουν άξιες σύζυγοι, μητέρες και νοικοκυρές.³⁸

Επιπροσθέτως, άξιο σημασίας είναι ότι ο Μεταξάς προσπάθησε να ασκήσει επιρροή στους νέους που εγγράφονταν ως εθελοντές στην αρχή, και μετέπειτα υποχρεωτικά στην ΕΟΝ, με μια αλληλουχία από προνόμια όπως ήταν η δωρεάν είσοδος στους κινηματογράφους, η δωρεάν μετακίνηση τους με τα τρένα, η παροχή δωρεάν στολών σε εκδηλώσεις (π.χ. παρέλαση) και η ανέλιξή τους μέσα στην ΕΟΝ³⁹. Πρωταρχική λειτουργία της ελληνικής νεολαίας, σύμφωνα με τη φασιστική ρητορική του Μεταξά, ήταν να δημιουργήσει μια πνευματική μορφή ελληνικού εθνικισμού, τον «Τρίτο Ελληνικό Πολιτισμό». Οι νέοι έπρεπε να έχουν πίστη στην ελληνική τους ταυτότητα, στις ελληνικές παραδόσεις και ιδανικά τους και να θεωρούν την Ελλάδα ως τη «Μεγάλη Μητέρα» τους⁴⁰. Από τη νεολαία αναμενόταν μια δημιουργική και ενεργητική

³⁵ Ελισάβετ Σαρηγιαννίδου, «Η Διαμόρφωση της Εκπαιδευτικής Πολιτικής κατά τη Μεταξική Περίοδο: Η περίπτωση του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (1937-1940)», (Μεταπτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2019), 39.

³⁶ Σπυρίδων Γ. Πλουμίδης, *ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΙΩΑΝΝΗ ΜΕΤΑΞΑ (1936-1941)* (Αθήνα: ΕΣΤΙΑ, 2016), <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH252/Metaxas.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης: 30/1/2021).

³⁷ Ελισάβετ Σαρηγιαννίδου, «Η Διαμόρφωση της Εκπαιδευτικής Πολιτικής κατά τη Μεταξική Περίοδο: Η περίπτωση του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (1937-1940)», (Μεταπτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2019), 40.

³⁸ Χρήστος Παπαθανασίου, «ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1939-1941» (Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2011), 23.

³⁹ Το ίδιο, 23-24.

⁴⁰ Αναστασάκης, Ε-Ο., *Authoritarianism in 20th Century Greece*, The EON- The Greek fascist youth of Metaxas, University of London, UMI, 2014.

ζωή. Υποστηρίχθηκε μάλιστα ότι «ένας άνθρωπος, όταν είναι απλός θεατής της ζωής, είναι ένα άχρηστο πλάσμα στη σημερινή κοινωνία, ένα περιττό βάρος», που θυμίζει τη ναζιστική προσέγγιση αλλά ευτυχώς υιοθετείται μόνο στη ρητορική. Επηρεασμένος από τις φασιστικές έννοιες της φυσικής κατάστασης και της υγείας, ο αρχηγός προσπάθησε να προωθήσει την ανάταση της ζωηρής νεολαίας.

Η ανάταση της νεολαίας, αποτελεί εξέχον χαρακτηριστικό της φασιστικής ιδεολογίας και ήταν αναπόσπαστο μέρος μιας ευρύτερης μεσοπολεμικής αντίληψης για το ρόλο της νεολαίας. Οι οργανώσεις νεολαίας, φιλελεύθερου, φασιστικού ή κομμουνιστικού χαρακτήρα, άκμασαν κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Ομοίως, το πνευματικό κλίμα της δεκαετίας του 1930 στην Ελλάδα περιλάμβανε έμφαση στην προώθηση μιας δραστήριας και υγιούς νεολαίας, σε αντίθεση με την απαισιόδοξη αντίληψη των διανοουμένων της δεκαετίας του 1920.

Ο Μεταξάς δήλωνε μια μιλιταριστική και πολύ ακτιβιστική στάση απέναντι στη ζωή, σαφώς εισαγόμενη από τους Ιταλούς και τους Γερμανούς, για να συνοδεύσει τον «αμυντικό» τύπο του εθνικισμού. Οι νέοι έπρεπε να είναι υγιείς, δυνατοί και αθλητικοί και να διαθέτουν μια ξεχωριστή πολιτιστική παιδεία. Ο δικτάτορας ενδιαφερόταν πολύ περισσότερο για την ανάπτυξη μιας ιδεαλιστικής νεολαίας, η οποία θα δημιουργούσε τον «Τρίτο Ελληνικό Πολιτισμό», με θεωρητική γνώση παρά έναν που θα μπορούσε να συντηρηθεί υλικά και να συνεισφέρει στην ευημερία του έθνους⁴¹.

Η πατερναλιστική και άκρως ηθικολογική διδασκαλία του Μεταξά επικεντρωνόταν σε χαρακτηριστικά συμπεριφοράς όπως η πειθαρχία, η υπακοή, ο αγώνας, η προθυμία για αγώνα, η αποφασιστικότητα, τα οποία, νόμιζε, πως θα επέτρεπαν καλύτερα στην ελληνική νεολαία να υπερασπιστεί τις παραδόσεις και τα ιδανικά της χώρας. Ως εκ τούτου, η νεολαία έπρεπε να συνεργαστεί ως σύνολο και όχι ως ξεχωριστά άτομα. Έπρεπε να έχουν θάρρος, θράσος και αυτοπεποίθηση για να μπορέσουν να ευημερήσουν, αφού μόνο «με τον αγώνα, που είναι η μεγαλύτερη απόλαυση στη ζωή, μπορεί ο άνθρωπος να συνειδητοποιήσει το αληθινό νόημα της

⁴¹ Αναστασάκης, E-O., *Authoritarianism in 20th Century Greece*, The EON- The Greek fascist youth of Metaxas, University of London, UMI, 2014.

ζωής». Η νεολαία μπορούσε να ανακαλύψει τα νέα ιδανικά αναφερόμενος στις παραδοσιακές εθνικές αξίες.

Τα θεμελιώδη ιδανικά για τα οποία έπρεπε να αγωνιστεί η νεολαία ήταν «ο βασιλιάς, η πατρίδα, η ορθόδοξη θρησκεία, η οικογένεια και το καθεστώς της 4ης Αυγούστου». Το πιο ιερό ιδανικό ήταν η αφοσίωση στις αρχές του Νέου Κράτους. Με αυτόν τον τρόπο, ο Μεταξάς προσπάθησε να συμβιβάσει τις παραδοσιακά επιρροές πεποιθήσεις του ελληνικού λαού υπό την κεντρική εποπτική αρχή του κράτους της 4ης Αυγούστου. Διατηρώντας και ενισχύοντας τον ήδη κυρίαρχο κλασικιστικό προσανατολισμό της ελληνικής εκπαίδευσης, παρουσίασε στην ελληνική νεολαία μια επιλεκτική κλασική ερμηνεία του εθνικού παρελθόντος⁴².

Η ραγδαία ανάπτυξη του κινήματος της νεολαίας οφειλόταν στον επίσημο καταναγκασμό και τον πατερναλισμό. Ταυτίζοντας την ΕΟΝ με τα συμφέροντα του έθνους, το καθεστώς προσπάθησε να δικαιολογήσει σε ηθικό επίπεδο τις εκφοβιστικές πρακτικές του για να στρατολογήσει όσους δεν ήθελαν να συνεργαστούν με την ΕΟΝ. Η εγγραφή στην ΕΟΝ έγινε υποχρεωτική για τα παιδιά σχολικής ηλικίας και όσοι αρνήθηκαν να ενταχθούν αντιμετώπιζαν αυστηρές κυρώσεις, όπως αποβολή από το σχολείο ή δυσκολία εύρεσης εργασίας. Από την άλλη πλευρά, δωρεάν στολές και δωρεάν είσοδος στον κινηματογράφο, επίσημες παρελάσεις και ψυχαγωγικές δραστηριότητες, όπως ορίζει ο νόμος, χρησιμοποιήθηκαν για να προσελκύσουν τη νεολαία.

Χρησιμοποίησαν εκβιαστικές τακτικές, υποσχέσεις για θέσεις εργασίας σε δημόσιες θέσεις και άλλες οικονομικές αποζημιώσεις για όσους ήταν απρόθυμοι να ενταχθούν. Για τα στελέχη υπήρχαν πιο στέρεα αξιοθέατα με τη μορφή αμοιβής, επιδομάτων, χρήσης αυτοκινήτων και πρόσβασης στην επίσημη υποστήριξη. Έμφαση σε εμφανίσεις, κοστούμια, παρελάσεις, φασιστικούς χαιρετισμούς, τραγούδια, ύμνους και πανηγύρια, εμπνευσμένα πολύ από τα ιταλικά και γερμανικά παραδείγματα, συνόδευσαν την οργάνωση του κινήματος. Τα μέλη φορούσαν μπλε στολές, χαιρετούσαν τον αρχηγό με τον ρωμαϊκό χαιρετισμό και έφεραν το έμβλημα της οργάνωσης, το διπλό τσεκούρι.

Σε αντίθεση με τον διακηρυγμένο στόχο του Μεταξά να ξεπεράσει τη νοοτροπία της μικροκομματικής συμπεριφοράς, που είχε καταδικάσει τη χώρα σε

⁴² Αναστασάκης, E-O., *Authoritarianism in 20th Century Greece*, The EON- The Greek fascist youth of Metaxas, University of London, UMI, 2014.

κοινωνικούς διαχωρισμούς, δημιούργησε μια οργάνωση που λειτουργούσε με τον ίδιο τρόπο, με πελατειακά δίκτυα και καταχρήσεις εξουσίας. Επιπλέον, υπήρξε μια στενή συνεργασία μεταξύ της στρατιωτικής αστυνομίας, των ενόπλων δυνάμεων και της ΕΟΝ και η τελευταία χρησιμοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό ως ένα είδος αστυνομίας νεολαίας. Ένα ολόκληρο δίκτυο πληροφοριοδοτών που συνδέονταν με τη στρατιωτική αστυνομία παρακολουθούσε τις ενέργειες των μελών. Ο Μανιαδάκης, που δήλωνε ότι θαύμαζε τους στόχους της οργάνωσης της νεολαίας και τη θεωρούσε το καλύτερο δημιούργημα του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου, ασχολήθηκε προσωπικά με την στρατολόγηση των μελών της.

Παρά τον αυταρχικό χαρακτήρα του κινήματος της νεολαίας και τη μίμηση των ναζιστικών και φασιστικών μοντέλων, το καθεστώς δεν προσπάθησε να δημιουργήσει μια πολεμική νεολαία κατά το πρότυπο των Ιταλών ή των Γερμανών, αλλά έδωσε μεγαλύτερη έμφαση στην ενσωμάτωση της νεολαίας στο κίνημα. μέσα από αγώνες, στίβο, κινηματογράφο, διακοπές, εκδρομές, που αντανakλούσαν τον πιο ήπιο χαρακτήρα της ελληνικής διοργάνωσης νεολαίας σε σχέση με τις αντίστοιχες ξένες. Επικεντρώθηκε κυρίως στον ελεύθερο χρόνο της νεολαίας και αναπαρήγαγε σε μεγάλο βαθμό τη συντηρητική ιδεολογία του μεσοπολέμου καλλιεργώντας τις έννοιες του εθνικισμού, του αντικομμουνισμού, της αγάπης για τον βασιλιά, τη θρησκεία και την οικογένεια.

Συνολικά, η ΕΟΝ ήταν ένας δαπανηρός και κατά καιρούς αντιπαραγωγικός οργανισμός που δεν μπορούσε να επιβληθεί στην ελληνική νοοτροπία. Τεράστια χρηματικά ποσά δαπανήθηκαν για στολές, παρελάσεις, ενοικιάσεις γραφείων, επίπλωση και μισθούς για τα στελέχη της οργάνωσης, χρηματοδοτούμενα από το δημόσιο ταμείο. Αν και η συγκρότηση ενός κινήματος νεολαίας επετεύχθη και τα μέλη του επεκτάθηκαν κατά τη διάρκεια του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου, δεν αποτέλεσε ποτέ τον στρατό που θα υπερασπιζόταν τη χώρα κατά τη διάρκεια ενός πολέμου, όπως είχε σκοπό ο δημιουργός του. Αντίθετα, το ξέσπασμα του πολέμου αποκάλυψε την ανικανότητα και την αναποτελεσματικότητα της και έφερε την κατάρρευση της οργάνωσης. Τα περισσότερα μέλη του εντάχθηκαν στα μεταγενέστερα κινήματα αντίστασης, τα οποία οργανώθηκαν κυρίως από τις αριστερές δυνάμεις⁴³.

⁴³ Αναστασάκης, Ε-Ο., *Authoritarianism in 20th Century Greece, The EON- The Greek fascist youth of Metaxas*, University of London, UMI, 2014.

Σύμφωνα με όσα υποστήριξε ο Χατζηιωσήφ για την ΕΟΝ:

«*Η πειθαρχία στην οποία αναφερόταν τόσο συχνά ο Μεταξάς δεν παίρνει ποτέ τη μορφή ολοκληρωτικού συντονισμού. Τα οργανωτικά δάνεια από το φασισμό περιορίζονται στη σύσταση της νεολαιϊστικής οργάνωσης ΕΟΝ, δηλαδή σε μία έκτός των σχέσεων παραγωγής κοινωνική ομάδα. Αλλά και εκεί μία πιο λεπτή ανάλυση μπορεί να διαπιστώσει σημαντικές ιδεολογικές και οργανωτικές διαφορές από το φασιστικό πρότυπο*»⁴⁴.

Εν κατακλείδι, ο Πλουμίδης στο βιβλίο του αναφέρει με «ασφάλεια πλέον», όπως γράφει, ότι η ΕΟΝ υπήρξε καθοριστικός παράγοντας στο καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου ως προς τη διαμόρφωση του ολοκληρωτισμού και του φασισμού. Κάτι φυσικά που δεν ολοκληρώθηκε ποτέ⁴⁵. Παρά τις τροποποιήσεις που έλαβαν χώρα στο κόσμο της νεολαίας, οι παραδοσιακοί θεσμοί, όπως η οικογένεια, η εκκλησία, η θρησκεία κράτησαν σχεδόν ακέραιη την ισχύ και την αυτοτέλειά τους. Φυσικά, Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και ο θάνατος του Ιωάννη Μεταξά δεν επέτρεψαν στο καθεστώς να αναπτυχθεί όπως χρειαζόταν, με σκοπό να ωριμάσει τόσο ιδεολογικά όσο και θεσμικά⁴⁶. Η κατήχηση της νεολαίας μέσω του κινήματος της νεολαίας ήταν η κύρια έκφραση της φασιστικής επιρροής στην Ελλάδα, αλλά ο τρόπος με τον οποίο το κίνημα λειτούργησε στην πράξη έδειξε ότι αυτού του είδους η εισαγόμενη οργάνωση ήταν ακατάλληλη για την ελληνική περίπτωση και το κίνημα της νεολαίας διαλύθηκε μετά το τέλος του καθεστώτος τον Απρίλιο του 1941. Αποδείχτηκε αδύνατο να επιτευχθεί η κινητοποίηση των νέων από ψηλά χωρίς την παραμικρή ώθηση κάτωθεν.

4. Η μέση εκπαίδευση

Οι πολιτικές προτεραιότητες που έθεσε το καθεστώς Μεταξά περιλαμβάνουν τη δημιουργία ενός συστήματος ειδικής αγωγής μέσω του οποίου επιτυγχάνονται οι

⁴⁴ Χρηστος Χατζηιωσήφ, «Κοινοβούλιο και Δικτατορία», στο Χ. Χατζηιωσήφ (έπιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τ. Β2, Αθήνα 2002, σ. 37-123

⁴⁵ Σπυρίδων Γ. Πλουμίδης, *ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΙΩΑΝΝΗ ΜΕΤΑΞΑ (1936-1941)* (Αθήνα: ΕΣΤΙΑ, 2016), <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH252/Metaxas.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης: 30/1/2021).

⁴⁶ Παύλος Πετρίδης, *ΕΟΝ: Η Φασιστική Νεολαία Μεταξά*, (Θεσσαλονίκη: UNIVERSITY STUDIO PRESS, 2000).

στόχοι της «εθνικής και ηθικής αγωγής» και η συμβολή της νεολαίας στην ανοικοδόμηση του Γ' ελληνοκρατικού πολιτισμού. Στόχος του καθεστώτος ήταν να έχει τον πλήρη έλεγχο της εκπαίδευσης σε όλα τα επίπεδα.

Για την προώθηση της εκπαίδευσης, η κυβέρνηση θέσπισε δύο μεταρρυθμίσεις το 1937 και το 1938: της πρώτης ηγήθηκε ο υπουργός Κωνσταντίνος Γεωργακόπουλος και της δεύτερης ο υπουργός Ιωάννης Μεταξάς. Και οι δύο υπουργοί ήταν υπεύθυνοι για την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων. Βασικοί άξονες των μεταρρυθμίσεων ήταν η ιδεολογική εκπαίδευση των νέων και η προσαρμογή των σχολείων στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, διάφορα θέματα όπως εθνικά, θρησκευτικά και άλλα επικράτησαν μέσω των σχολικών εγχειριδίων.

Τελικά, οι εκπαιδευτικές πολιτικές του καθεστώτος και οι αποφάσεις του Μεταξά δεν φαίνεται να είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα.. Η δευτεροβάθμια και η τριτοβάθμια εκπαίδευση προοριζόταν για λίγους, αποδεικνύοντας την ελιτίστικη πτυχή της εκπαίδευσης από το καθεστώς, ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι πολλά σχολεία, ιδιαίτερα σε χωριά και απομακρυσμένες περιοχές, είχαν κλείσει.

Για το λόγο αυτό, πολλοί μαθητές εγκατέλειψαν το σχολείο ή στράφηκαν στην τεχνική κατάρτιση⁴⁷.

4.1. Η εκπαίδευση των γυναικών

Ο Ιωάννης Μεταξάς διαμέσου του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου επέδειξε ενδιαφέρον μεγίστης σημασίας σχετικά με τον ρόλο και την θέση που άρμοζε να έχει η γυναίκα στη κοινωνία.

Η γυναίκα, σύμφωνα με το μεταξικό καθεστώς, θα έπρεπε να είναι πρωτίστως μητέρα, αφού είναι αυτή που κατέχει ιδιαίτερη θέση στην οικογένεια. Όπως έγραφε ο ίδιος *«απαιτεί ανάλογον στροφήν εις την μόρφωσιν της γυναικός πρώτον για να μην ευρέθη αυτή έξω από τη ζωή και δεύτερο για να προπαρασκευασθή για το ρόλο, που πρόκειται και επιβάλλεται να παίξει στην*

⁴⁷ ΚΕΠΑ Δήμου Βέροιας, Εκπαίδευση και εκπαιδευτική πολιτική κατά τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας (1936-1941) Ιστορικό Αρχείο Veria History, 2022.

οικογενειακή, στην εθνική και στην καθόλου ζωή της Ελλάδος».⁴⁸ Με αυτή τη λογική η γυναίκα οφείλει να μορφώνεται μόνο για την συνεισφορά της στην οικογενειακή ζωή. Ο ίδιος ο Μεταξάς θεωρούσε ότι αν η γυναίκα «*παραστρατήση, η οικογένεια πέφτει και διαλύεται*»⁴⁹. Μία λογική από την οποία γίνεται ξεκάθαρο ότι η γυναίκα προορίζεται για την μητρότητα.

Ο Μεταξάς ήθελε να κάνει σαφές την ιδιωτική και μόνο ζωή της Ελληνίδας γυναίκας. Μέσα από αυτή τη λογική ανέτρεψε οποιαδήποτε φεμινιστική οργάνωση, καθώς η γυναίκα προοριζόταν μόνο για «*τα του οίκου*».

Σύμφωνα με την Ψαρρά και την Αβδελά, η απόλυση πολλών γυναικών από το δημόσιο καθώς και η επαναπρόσληψή τους απαγορεύθηκε, διαγράφοντας για ακόμα μία φορά το πνεύμα του μεταξικού καθεστώτος⁵⁰.

Είναι, επίσης, πολύ σημαντικό να αναφερθεί ότι μέσα στα αναγνώσματα διαφαίνεται η γυναίκα ως σύζυγος μέσα από τον γάμο, όπου ο γάμος συμβαίνει για την απόκτηση και την ανατροφή των παιδιών. Σύμφωνα με τον Φωτόπουλο, ο γάμος χωρίς τα παιδιά δεν έχει νόημα και τα παιδιά είναι εκείνα που κάνουν το δέσιμο μεταξύ γονέων βαθύτερο και τη ζωή που είναι γεμάτη από βάσανα πιο ανεκτή⁵¹.

4.2. Η σχέση του Μεταξά με την δημοτική γλώσσα

Το δεύτερο στοιχείο της εθνικής ταυτότητας, η γλώσσα, ήταν ήδη αιτία δυσαρέσκειας μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών δυνάμεων, κατά την προεπαναστατική περίοδο. Το πρόβλημα προήλθε από την έλλειψη μιας ενιαίας, ομοιογενούς ελληνικής γλώσσας. Αφενός, το Πατριαρχείο και η μορφωμένη αριστοκρατία στην Κωνσταντινούπολη ευνόησαν τη χρήση του αρχαϊκού ιδιώματος, από την άλλη ο λαός χρησιμοποιούσε λαϊκό ελληνικό ιδίωμα. Σε όλη την περίοδο

⁴⁸ Κατίνα Δ. Παπούλια, «Εθνική Οργάνωσις Νεολαίας Θηλέων Νομού Ιωαννίνων», *Εκπαιδευτικά Χρονικά*, τόμ. Ε', τχ. 57°, Αθήνα Μάιος 1938, σ.437

⁴⁹ Ι. Μεταξάς, *Λόγοι της 1^{ης} Τριετίας*, τόμ. Α', σ. 66.

⁵⁰ Αγγέλικα Ψαρρά, «Φεμινίστριες, σοσιαλίστριες, κομμουνίστριες: Γυναίκες και πολιτική στο Μεσοπόλεμο», Γιώργος Θ. Μαυρογοδάτος και Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Βενιζελισμός και Αστικός Εκσυγχρονισμός*, σ. 68-72 και Έφη Αβδελά «Στοιχεία για την εργασία των γυναικών στο μεσοπόλεμο: όψεις και θέσεις», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1992.

⁵¹ Ι. Φωτόπουλος, «Ο ρόλος της γυναίκας στη ζωή και η δασκάλα», *Εκπαιδευτικά Χρονικά*, τόμ. Δ', τχ. 38°, Αθήνα Οκτώβριος 1936, σ. 62.

1780-1820, υπήρξε μια μεγάλη διαφωνία για το γλωσσικό ζήτημα μεταξύ των Φαναριωτών και της ακμάζουσας τάξης των Ελλήνων εμπόρων. Ο τελευταίος απαίτησε την καθιέρωση μιας ενιαίας επίσημης ελληνικής γλώσσας που θα ξεπερνούσε το πρόβλημα της «διγλωσσίας». Ο Κοραής προσπάθησε να συμβιβάσει τις διαφορετικές τάσεις, δηλώνοντας μια «μέση οδό» και τη δημιουργία μιας ενιαίας εξαγνισμένης γλώσσας, αποτέλεσμα του συνδυασμού των δύο· αυτό σήμαινε την απλοποίηση της αρχαϊκής γλώσσας και τον καθαρισμό της λαϊκής γλώσσας από ξένες λέξεις και εκφράσεις⁵².

Μια άλλη πτυχή της λαϊκιστικής πολιτικής του αποτέλεσε η στάση του Μεταξά στο γλωσσικό ζήτημα. Το ζήτημα αυτό αποτελούσε στο παρελθόν θέμα μακράς και συχνά βίαιης διαμάχης μεταξύ των υποστηρικτών δύο εκδοχών της ελληνικής γλώσσας, της «καθαρεύουσας» και της «δημοτικής». Η πρώτη διαμορφώθηκε τυπικά με βάση τους αρχαίους κανόνες και «εξαγνίστηκε» από μεταγενέστερες «δυσπλασίες», ενώ η δεύτερη αποτελούταν από μια παραλλαγή πιο κοντά στο προφορικό λαϊκό ιδίωμα όπως είχε εξελιχθεί μετά από αιώνες χρήσης. Το όλο πρόβλημα είχε γίνει άρρηκτα αναμειγμένο με την πολιτική, καθώς οι «συντηρητικοί» χρησιμοποιούσαν την «καθαρεύουσα» και οι «προοδευτικοί» τη δημοτική».

Καινοτομία υπήρξε σε πνευματικό επίπεδο η απόφαση του Μεταξά να στραφεί προς τη δημοτική γλώσσα⁵³. Οι δημοτικιστές και οι καθαρευουσιάνοι είχαν έντονες διαφωνίες μεταξύ τους ως προς το γλωσσικό ζήτημα. Αυτό συνέβη καθώς οι συντηρητικοί ταύτιζαν την ελληνική κοινωνία με την καθαρεύουσα, ενώ οι πιο προοδευτικοί με την δημοτική γλώσσα⁵⁴.

Ο Μεταξάς απέρριψε προσωπικά την τεχνητή ακαμψία της διαμάχης, η οποία πίστευε ότι θα διευθετηθεί εγκαίρως με μια τελική συγχώνευση των δύο εκδοχών. Ωστόσο, έδειξε μια προτίμηση για το πιο δημοφιλές δημοτικό ιδίωμα με διάφορους τρόπους. Διέταξε την αυστηρή τήρηση της οδηγίας του εκπαιδευτικού προγράμματος για τη διδασκαλία του «δημοτικού» στα δημοτικά σχολεία και δημιούργησε επιτροπή

⁵² Αναστασάκης, Ε-Ο., *Authoritarianism in 20th Century Greece, The EON- The Greek fascist youth of Metaxas*, University of London, UMI, 2014.

⁵³ Σπυρίδων Γ. Πλουμίδης, *ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΙΩΑΝΝΗ ΜΕΤΑΞΑ (1936-1941)* (Αθήνα: ΕΣΤΙΑ, 2016), <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH252/Metaxas.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης: 30/1/2021).

⁵⁴ Χρήστος Παπαθανασίου, «ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1939-1941» (Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2011), 16.

για τη σύνταξη της γραμματικής του. Εξάλλου, σε πολλές περιπτώσεις, και ειδικά όταν απευθυνόταν σε μαζικές συγκεντρώσεις, ο ίδιος χρησιμοποιούσε μια γλώσσα αν όχι «δημοτική» τουλάχιστον εντυπωσιακά κοντά σε αυτήν⁵⁵. Ο ίδιος, όπως έλεγε, χρησιμοποιούσε «*μια πιο απλουστευμένη, πλήρως κατανοητή από τον λαό γλώσσα*» και ήταν ο ίδιος που ενθάρρυνε τους νέους συγγραφείς να γράφουν στη γλώσσα που ο μεγάλος ποιητής Σολωμός έγραψε τον Εθνικό Ύμνο⁵⁶.

Επιπλέον, τον Νοέμβρη του 1938, υπουργός Παιδείας είναι ο ίδιος ο Μεταξάς. Με την ανάληψη του υπουργείου απομακρύνει πολλά συντηρητικά στελέχη και εγκαθιδρύει διανοούμενους που είχαν σημαντική σχέση με το κίνημα του δημοτικισμού. Έπειτα, συγκροτείται επιτροπή για την συγγραφή της γραμματικής και τη σύνταξή της στη δημοτική γλώσσα, η οποία απευθυνόταν στις πρώτες τέσσερις τάξεις του δημοτικού σχολείου. Πρόεδρο ορίζει τον Τριανταφυλλίδη, που τότε ήταν καθηγητής πανεπιστημίου στη Θεσσαλονίκη. Η γραμματική τυπώθηκε και διανεμήθηκε από τον ΟΕΣΒ το 1941. Ο Μεταξάς εισήγαγε τη δημοτική για τις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου, ενώ παράλληλα έκρινε την αναγκαιότητα να διδάσκεται και η καθαρεύουσα στις δύο τελευταίες τάξεις του εξάχρονου δημοτικού σχολείου⁵⁷. Όσον αφορά την μέση εκπαίδευση στα αναγνώσματα επικρατέστερη γλώσσα ήταν η δημοτική καθώς υπήρχαν επίσης και αρκετά μεικτά στοιχεία, αρχαϊζουσας και λαϊκής γλώσσας.

⁵⁵ Sarandis,C. “*The Ideology and Character of the Metaxas Regime.*” In *The Metaxas Dictatorship: Aspects of Greece 1936-1940*, edited by Robin Higham and Thanos Veremis, 147-78. Athens: The Hellenic Foundation for Defense and Foreign Policy, 1993.

⁵⁶ Σπυρίδων Γ. Πλουμίδης, *ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΙΩΑΝΝΗ ΜΕΤΑΞΑ (1936-1941)* (Αθήνα: ΕΣΤΙΑ, 2016), <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH252/Metaxas.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης: 30/1/2021).

⁵⁷ Χρήστος Παπαθανασίου, «ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1939-1941» (Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2011), 18.

4.3. Τα σχολικά αναγνώσματα

Επί δικτατορίας Μεταξά, και μετά την ίδρυση της ΟΕΣΒ το 1937, εκδόθηκαν νέα σχολικά βιβλία που σκοπό είχαν να καλλιεργήσουν στους νέους τις αξίες που οραματιζόταν η κυβέρνηση για τους πολίτες της. Αν και η κυβέρνηση είχε εγκρίνει τα σχολικά βιβλία το 1934, μέχρι το 1938, ο πρωθυπουργός Μεταξάς είχε αναλάβει το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, αναγνωρίζοντας τη σημασία της εκπαίδευσης για την πολιτική. Το σχολείο ακολουθεί μια εκπαιδευτική προσέγγιση για την εκπαίδευση των μαθητών όλων των βαθμίδων. Ως προς το περιεχόμενο της εκπαίδευσης επί δικτατορίας Μεταξά, κυριαρχούσε ο φασιστικός προσανατολισμός. Ο Περικλής εγκαταλείφτηκε ως θέμα διδασκαλίας, ενώ η σπαρτιατική εκπαίδευση εξακολουθούσε να γιορτάζεται ως πρότυπο, και ενώ η τυφλή υπακοή στους ηγέτες εξακολουθούσε να ενθαρρύνεται. Ο Μεταξάς θεωρούνταν ο «πατέρας» του έθνους και τα παιδιά διδάσκονταν ότι έπρεπε να παραδώσουν τους γονείς τους, αν είχαν διαφορετικές απόψεις⁵⁸.

4.3.1. Ο ΟΕΣΒ

Το 1937 δημιουργήθηκε με νόμο ο Οργανισμός Εκδόσεων Σχολικών Βιβλίων (ΟΕΣΒ) για την έκδοση και διανομή βιβλίων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης (από τα σχολικά βιβλία του δημοτικού μέχρι οτιδήποτε άλλο στην εκπαίδευση). Η ίδρυση του πρακτορείου χρησιμοποιήθηκε ως δικαιολογία για το αχαλίνωτο χάος και την απάτη που υπήρχε στον χώρο των σχολικών βιβλίων. Το σχολείο προσπάθησε να βελτιώσει την ποιότητα της εκπαίδευσής τους, καθώς και να μειώσει την αξία που έχει για τους γονείς. Αυτοί οι στόχοι επιτεύχθηκαν, αλλά η δικτατορία κατάφερε επίσης να επιβάλει κρατικό μονοπώλιο στα σχολικά βιβλία για τις δύο πρώτες βαθμίδες. Η λογοκρισία των βιβλίων ολοκληρώθηκε τελικά με την έκδοση καταλόγων απαγορευμένων βιβλίων και την παράδοση βιβλίων στη φωτιά.

⁵⁸ Γιαννάκου Αθηνά – Συμεωνίδη Νικολέτα, «Η εκπαίδευση από τη δικτατορία Μεταξά έως τον Εμφύλιο Πόλεμο (1936-1950): μια ιστορική έρευνα», Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Αλεξανδρούπολη 2014.

Το καθεστώς απαγόρευσε κείμενα, όπως τον Επιτάφιο του Περικλή, και έκαψε χιλιάδες αντίτυπα απαγορευμένων βιβλίων στο κέντρο της Αθήνας. Η πρόσκληση που έστειλε η Επιτροπή Πατριωτών Γονέων είναι χαρακτηριστική του τρόπου με τον οποίο προσπαθούν να κάνουν τους ανθρώπους να αντιταχθούν στον κομμουνισμό⁵⁹.

⁵⁹ Γιαννάκου Αθηνά – Συμεωνίδη Νικολέτα, «Η εκπαίδευση από τη δικτατορία Μεταξά έως τον Εμφύλιο Πόλεμο (1936-1950): μια ιστορική έρευνα», Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Αλεξανδρούπολη 2014.

Β' Ερευνητικό Μέρος

1. Ανάλυση Αναγνωστικών

Κατά την περίοδο της δικτατορίας του Μεταξά, και κατόπιν της ίδρυσης του ΟΕΣΒ το 1937, κυκλοφόρησαν νέα σχολικά βιβλία, τα οποία στόχευαν στο να καλλιεργήσουν στους νέους τις αξίες τις οποίες η κυβέρνηση οραματιζόταν για τους πολίτες της. Αν και κατά τα πρώτα τρία έτη της μεταξικής δικτατορίας οι μαθητές εξακολουθούσαν να διδάσκονται μέσω των βιβλίων που είχαν εγκριθεί το 1934 από την Κυβέρνηση Τσαλδάρη, ο ίδιος ο Μεταξάς, ανέλαβε το 1938 το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, αναγνωρίζοντας τη σημασία που είχε για τις πολιτικές επιδιώξεις του η κατάλληλη εκπαίδευση των μαθητών όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης. Παρακάτω, πρόκειται να παρουσιαστούν τα αποτελέσματα έρευνας που πραγματοποιήθηκε στα αναγνώσματα τα οποία κυκλοφόρησαν τα έτη 1939-1940, με στόχο να αναδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο ο δικτάτορας αποπειράθηκε να καλλιεργήσει τις αξίες των νεαρών Ελλήνων, ούτως ώστε να ανταποκρίνονται στο κοινωνικοπολιτικό του όραμα. Πρόκειται λοιπόν να αναφερθεί το τρίπτυχο «Πατρίδα – Θρησκεία – Οικογένεια», ο σκοπός της νεολογίας του μεταξικού καθεστώτος καθώς και η γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε.

2. Το τρίπτυχο Πατρίς – Θρησκεία - Οικογένεια

Το *Νέο Κράτος* έδωσε ιδιαίτερη βάση σε αυτό το τρίπτυχο. Οι αξίες της πατρίδας, της θρησκείας και της οικογένειας αποτελούν το βασικό θεμέλιο της κοινωνίας προκειμένου να δημιουργηθεί το έθνος που οραματιζόταν ο Μεταξάς.

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αναφερθεί η στάση του Μεταξά απέναντι στη θρησκεία και στην οικογένεια. Και οι δύο αναγνωρίστηκαν και υποστηρίχθηκαν σε μεγάλο βαθμό, αλλά ανατέθηκαν σε μια δευτερεύουσα θέση στην κλίμακα των προτεραιοτήτων σε σχέση με την έννοια Έθνος-Πατρίδα.

Αυτό το τρίπτυχο αποτέλεσε κύριο περιεχόμενο σε όλα τα αναγνωστικά βιβλία των της εκπαίδευσης. Όμως, κατά τη περίοδο του Μεταξά (1936-1941) επέστρεψε το συντηρητικό περιεχόμενο ακόμα πιο έντονα⁶⁰.

Το Νέο Κράτος, όπως το ονόμαζε, θεωρούσε αυτό το τρίπτυχο «Πατρίς – Θρησκεία – Οικογένεια» το κυριότερο θεμέλιο προκειμένου το έθνος να μπορέσει να αναγεννηθεί. Όπως γίνεται αντιληπτό, τα αναγνώσματα κατά τη μεταξική περίοδο υπήρξαν ο καταλληλότερος τρόπος προκειμένου να διαγωνιστεί αυτή του η ιδεολογία⁶¹.

Για την βαθύτερη κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι αξίες αυτές παρουσιάζονται στο έργο του Μεταξά και πρόκειται να παρουσιαστούν ορισμένα αποσπάσματα κειμένων, τα οποία διδάσκονταν οι μαθητές.

2.1. Η έννοια της θρησκείας στα μεταξικά αναγνώσματα

Η θρησκεία, που ανέκαθεν διεκδικούσε το προβάδισμα στην ελληνική πνευματική ζωή, είχε πλέον υποβιβαστεί σε κατώτερη θέση, κάτω από το ιδανικό του εθνικισμού. Αυτή ήταν μια τάση που είχε τις ρίζες της στο έργο των ιδρυτών θεωρητικών της δεξιάς, οι οποίοι απέφυγαν να ενσωματώσουν τη θρησκεία στα δόγματά τους και διατήρησαν μια αδιάφορη στάση απέναντι στην Εκκλησία.

Κάποιοι από αυτούς, όπως ο Περικλής Γιαννόπουλος ή ο Δ. Δανιηλίδης, προχώρησαν παραπέρα παίρνοντας μια σταθερή θέση σε αυτό που θεωρούσαν, πρώτον, ως σύγκρουση μεταξύ του ανατολικού χριστιανικού ορθόδοξου πνεύματος και της ελληνικής παράδοσης και δεύτερον, ως ανταγωνισμό πίστης μεταξύ έθνους και θρησκείας. Εξέφρασαν την ανεπιφύλακτη προτίμηση και την αφοσίωσή τους στην ιδέα του έθνους, και παρόλο που ήταν συγκρατημένοι στην εξήγηση των απόψεών τους για την ίδια τη θρησκεία, τα σχόλιά τους για την εκκλησία ήταν συχνά αναμφισβήτητα καυστικά. Κατά τα χρόνια του μεσοπολέμου, η θρησκεία και η εκκλησία δεν αμφισβητήθηκαν ποτέ, αλλά ούτε και έγιναν ποτέ μείζον θέμα ενδιαφέροντος, σίγουρα όχι στην πολιτική.

⁶⁰ Ελισάβετ Σαρηγιαννίδου, «Η Διαμόρφωση της Εκπαιδευτικής Πολιτικής κατά τη Μεταξική Περίοδο: Η περίπτωση του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (1937-1940)», (Μεταπτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2019), 93.

⁶¹ Σπυρίδων Γ. Πλουμίδης, *ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΙΩΑΝΝΗ ΜΕΤΑΞΑ (1936-1941)* (Αθήνα: ΕΣΤΙΑ, 2016), <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH252/Metaxas.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης: 30/1/2021).

Όπως αναφέρει το ημερολόγιό του, ο Μεταξάς ήταν ευσεβής άνθρωπος και στη σκέψη του η θρησκεία έπαιξε έναν όχι ασήμαντο ρόλο πριν αλλά και κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του. Δήλωσε ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία «δεν χωρίστηκε ποτέ από το Έθνος» και ότι η ΕΟΝ ήταν «Χριστιανική Οργάνωση». Αλλά το έθνος θα ήταν πάντα πρώτο. Η δικτατορία επιβλήθηκε για να σώσει την Πατρίδα, τη Θρησκεία και την Οικογένεια με αυτή τη σειρά και οι νέοι θα έπρεπε πρώτα να είναι «πραγματικοί Έλληνες» και μετά να προσθέσουν «θρησκευτικό συναίσθημα» για να γίνουν «Έλληνες Χριστιανοί». Κατά τον καθορισμό των στόχων της ΕΟΝ, πρώτος ήταν ο βασιλιάς και η πατρίδα, δεύτεροι η θρησκεία και η οικογένεια.

Αρχίζοντας από τη τη θρησκεία, ένα παράδειγμα αποτελεί το ακόλουθο απόσπασμα από το αναγνωστικό της Α' τάξης του Γυμνασίου:

«Ολίγην ώραν μετὰ τὰ μεσάνυκτα τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς πρὸς τὰ ἐξημερώματα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, ἡ μήτηρ ἐξυπνᾷ τὸν Εὐαγγελινὸν καὶ τὴν Μόρφω καί, ἐνῶ σημαίνουν διὰ μακρῶν οἱ κώδωνες, πηγαίνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου ἀκούουν το «ὦ γλυκύ μου ἔαρ» καὶ ἄλλα ἀκόμη ὠραῖα ἄσματα. Ἐπειτα οἱ πιστοὶ ὅλοι μὲ ἀναμμένους λαμπάδας ἐξέρχονται εἰς τὸ ὑπαιθρον κάτω ἀπὸ τὸ ἀχνὸν φέγγος τῆς σβηνομένης σελήνης, ἐνῶ ἡ αὐγὴ ἀρχίζει ἤδη νὰ λάμπη ροδίνη καὶ ζανθή.»⁶²

Η ορθόδοξη θρησκεία, αλλά και τα έθιμα των Ελλήνων ορθοδόξων παρουσιάζονται στο έργο του Μεταξά με έναν εξαιρετικά γλαφυρό τρόπο. Σε πολλά λογοτεχνικά κείμενα που περιλαμβάνονται στα εγχειρίδια, τα παιδιά ή οι μαθητές παρουσιάζονται να έχουν έντονα θρησκευτικά συναισθήματα, ούτως ώστε οι μαθητές να ταυτιστούν και να αποκομίσουν θετικά πρότυπα.

Στην ίδια λογική, κινείται και ένα πολύ πιο απλό και εύληπτο από τους μαθητές κείμενο, το περίφημο ποίημα του Ζ. Παπαντωνίου «Το ευλογημένο Καράβι», το οποίο περιλαμβάνεται στο εγχειρίδιο της Α' τάξης του Γυμνασίου:

«Πού πας, караβάκι με τέτοιον καιρό;

Σε μάχεται η θάλασσα, δεν τη φοβάσαι;

Άνεμοι σφυρίζουν και πέφτει νερό,

⁶² Κοντογιάννη, Δ. – Κοντοπούλου, Ν. – Οικονόμου, Μ.- Ρωμαίου, Κ., Νεοελληνικά Αναγνώσματα Δια την Α' τάξιν των Γυμνασίων ΟΕΣΒ, 1939, σ. 9-10.

Πού πας, караβάκι, με τέτοιον καιρό;»

— *«Για χώρα πηγαίνω πολύ μακρινή.*

Θα φέζουνε φάροι πολλοί να περάσω.

Βοριάδες, νοτιάδες θα βρω, μα θα φτάσω

με πρίμο αγεράκι, μ' ακέριο πανί.»

— *«Κι οι κάβοι αν σου στήσουν τη νύχτα καρτέρι;*

Απάνω σου αν πέση το κύμα θεριό

και πάρη τους ναύτες και τον τιμονιέρη;

Πού πας, караβάκι, με τέτοιον καιρό;»

— *«Ψηλά στο εκκλησιάκι του βράχου, που ασπρίζει,*

για μένα έχουν κάμει κρυφή λειτουργία·

ορθός ο Χριστός το τιμόνι μου αγγίζει,

στην πλώρη μου στέκει η παρθένα Μαρία.»⁶³

Πρόκειται για ένα παιδικό ποίημα, το οποίο είναι ρυθμικό, εύληπτο και σαφές για τους μαθητές, ενώ ταυτόχρονα, περνά έντονα θρησκευτικά μηνύματα, δείχνοντας πως η θρησκεία μπορεί να παρέχει προστασία και ασφάλεια. Το μήνυμα του ποιήματος, συνδέει την πίστη στη θρησκεία με την ασφάλεια και τη γενναιότητα, καθώς το πλοίο που παρουσιάζεται στο παιδικό ποίημα, δεν φοβάται την κακοκαιρία, καθώς προστατεύεται από τον Χριστό και την Παναγία.

⁶³ Κοντογιάννη, Δ. – Κοντοπούλου, Ν. – Οικονόμου, Μ.- Ρωμαίου, Κ., Νεοελληνικά Αναγνώσματα Δια την Α' τάξιν των Γυμνασίων ΟΕΣΒ, 1939, σ. 9-10.

Η ίδια διάθεση προβολής των θρησκευτικών εθίμων της ορθοδοξίας εντοπίζεται στο σύνολο των εγχειριδίων και δεν φαίνεται να εξαρτάται από την ηλικία των μαθητών οι οποίοι διδάσκονται σε κάθε περίπτωση. Για παράδειγμα, στο εγχειρίδιο της Γ' τάξης του Γυμνασίου, οι μαθητές διδάσκονται το ποίημα του Τ. Άγρα, το οποίο φέρει τον τίτλο «Τα Χριστούγεννα»:

*Όξω πέφτει αδιάκοπα και πυκνὸ τὸ χιόνι,
κρύα και κατασκότεινη κι άγριωπὴ ἡ νυχτιά.*

*Εἶναι ἡ στέγη ὀλόλευκη, γέρνουν ἄσπροι κλῶνοι,
μὲς τὸ τζάκι ἀπόμερα ξεψυχᾷ ἡ φωτιά...*

*Τρέμει στὰ εἰκόνισματα τὸ καντήλι πλάγι
και φωτάει στὴ σκυθρωπή, στὴ θαμπὴ ἔμορφιά.
Νὰ ἡ φάτνη, οἱ ἄγγελοι κι ὁ Χριστὸς κι οἱ Μάγοι
και τὸ ἀστέρι ὀλόλαμπρο μὲς στὴ συννεφιά!*

*Κι οἱ ποιμένες, ποὺ ἔρχονται γύρω ἀπὸ τὴ στάνη
κι ἡ μητέρα τοῦ Χριστοῦ στὸ Χριστὸ μπροστά.
Τὸ μικρὸ τὸ εἰκόνισμα ὅλ' αὐτὰ τὰ φτάνει,
μαζεμένα ὅλα μαζί και σφιχτὰ-σφιχτά.*

*Πέφτει ἀκόμη αδιάκοπο κι ἄφθονο τὸ χιόνι,
ὅλα ζημερώνονται μ' ἄσπρη φορεσιά
στὸν ἀγέρα ἀντιλαλοῦν τοῦ σημάντρον οἱ στόνοι,*

*κάτασπρη, γιορτάσιμη λάμπει ή έκκλησιά...*⁶⁴

Τα έθιμα και η θρησκεία, εξυμνούνται από τον λογοτέχνη με εξαιρετικά γλαφυρό τρόπο, ενώ γίνεται μία προσπάθεια να τονιστεί η θρησκευτική, μυστηριακή πλευρά της εορτής των Χριστουγέννων, ώστε οι μαθητές να κατανοήσουν τη σύνδεση και την άμεση σχέση μεταξύ θρησκείας και εθίμων. Φυσικά, δεν είναι τυχαίο ότι τα περισσότερα κείμενα τα οποία επιλέγονται είναι έργα καταξιωμένων λογοτεχνών, τα οποία φυσικά έχουν τις προϋποθέσεις να εγκριθούν από την πολιτική και τις αρχές του καθεστώτος.

Επιπλέον, στο παρακάτω απόσπασμα είναι ευδιάκριτο για μία ακόμη φορά η αξία της θρησκείας και στο να πιστεύει κανείς σε αυτή:

Ο Πέτρος δεν ηδύνατο να παρηγορηθεί και παρεκάλει τον Θεόν να τον πάρη από τον κόσμον αυτόν... Τέλος, ο Πέτρος έπαυσε να συχνάζη εις την εκκλησίαν... Μίαν ημέραν, την εβδομάδα του Πάσχα, τον επεσκέφθη εις γέρων ιερέυς γνωστός του. Ο Πέτρος ανεκοίνωσεν εις τον σεβάσμιον ιερέα τας σκέψεις του και αυτός του είπε:

-Πολύ άσχημα κάμνεις, Πέτρο. Δεν είναι δυνατόν να εξακριβώσωμεν διατί ο Θεός ώρισε να αποθάνη ο Κωστάκης σου. Εδώ εις τον κόσμον μας έφερεν να ζώμεν μόνον δι' Αυτόν.

-Και τι πρέπει να κάμω δια να ζω δια τον Θεόν; ηρώτησεν ο Πέτρος.

-Να πάρης πρώτον μίαν Ιεράν Ιστορίαν να διαβάζης και έπειτα το Ιερόν Ευαγγέλιον. Εκεί ο Κύριος ημών Ιησούς Χριστός μας διδάσκει πως πρέπει να ζώμεν.

Ο Πέτρος συνεμορφώθη με την συμβουλήν του ιερέως και όλονεν εγίνετο διαφορετικός. Δεν επέρασε πολύς καιρός και όλοι έλεγαν:

-Πόσον άλλαξεν ο Πέτρος!⁶⁵

Γίνεται λοιπόν φανερό και ξεκάθαρο μέσα από το συγκεκριμένο απόσπασμα πόσο πολύ επηρέασε ο ιερέας τον Πέτρο, ένα βαθιά θρησκευόμενο άνθρωπο που όμως με τα δεινά που η ζωή έμελλε να του φέρει άρχισε να απομακρύνεται από τον Θεό και να ζητάει τον θάνατό του έχοντας στο μυαλό του με αυτό τον τρόπο την

⁶⁴ Κοντοπούλου, Ν., Οικονόμου, Μ., Μακροπούλου, Θ., Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Γ' τάξιν των Γυμνασίων και την Α' τάξιν των Αστικών Σχολείων, ΟΕΣΒ, 1940, σ. 16.

⁶⁵ Κοντογιάννης, Νικ. Κοντόπουλος, Μιχαήλ Χ. Οικονόμου, Κων. Αθ. Ρωμαίος,, Νεοελληνικά Αναγνώσματα Δια την Α' τάξιν των Γυμνασίων, ΟΕΣΒ, 1939, σ. 15-16.

λύτρωση. Είναι σαφές πόσο σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε ο ιερέας στο παρόν απόσπασμα που προσπάθησε με τα λεγόμενά του να τον συνεφέρει και να τον επαναφέρει στον ίδιο δρόμο, αυτόν της πίστης και της αφοσίωσης προς τον Θεό.

Επιλέγοντας το κατάλληλο υλικό και κείμενα υψηλής λογοτεχνικής αξίας, ο στόχος του καθεστώτος επιτυγχάνεται σαφώς ευκολότερα, διότι η επίδραση των κειμένων είναι μεγαλύτερη.

2.2. Η έννοια της πατρίδας μεταξικά αναγνώσματα

Τα ποιήματα και τα λογοτεχνικά έργα καταξιωμένων καλλιτεχνών τα οποία επιλέγονται για τα εγχειρίδια, δεν περιορίζονται στα κείμενα θρησκευτικής θεματικής. Η Ελλάδα, η Επανάσταση και γενικότερα η αγάπη για την πατρίδα, εντοπίζονται σε όλα τα εγχειρίδια, μέσα από επιλεγμένα έργα λογοτεχνών που προσφέρονται προς διδασκαλία. Ενδεικτικά, θα παρουσιαστεί το περίφημο και αναγνωρίσιμο έργο του Α. Βαλαωρίτη «Ο Δήμος και το καριοφίλι του»⁶⁶:

Εγέρασα, μωρές παιδιά. Πενήντα χρόνους κλέφτης

*τον ύπνο δεν εχόρτασα, και τώρ' αποσταμένος**

θέλω να πάω να κοιμηθώ. Εστέρεψ' η καρδιά μου.

Βρύση το αίμα το 'χυσσα, σταλαματιά δε μένει.

Θέλω να πάω να κοιμηθώ. Κόψτε κλαρί απ' το λόγκο,*

να 'ναι χλωρό και δροσερό, να 'ναι ανθούς γεμάτο,

και στρώστε το κρεβάτι μου και βάλτε με να πέσω.

Ποιος ξέρει απ' το μνήμα μου τι δένδρο θα φυτρώσει!

Κι αν ξεφυτρώσει πλάτανος, στον ίσκιο του αποκάτω

θα 'ρχονται τα κλεφτόπουλα τ' άρματα να κρεμάνε,

να τραγουδούν τα νιάτα μου και την παλικάριά μου.

Κι αν κυπαρίσσι όμορφο και μαυροφορεμένο,

⁶⁶ Κοντοπούλου, Ν., Οικονόμου, Μ., Μακροπούλου, Θ., Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Γ' τάξιν των Γυμνασίων και την Α' τάξιν των Αστικών Σχολείων, ΟΕΣΒ, 1940, σ. 54-55.

θα 'ρχονται τα κλεφτόπουλα τα μήλα του να παίρνουν,
να πλένουν τες λαβωματιές, το Δήμο να σχωράνε.
Εφαγ' η φλόγα τ' άρματα, οι χρόνοι την ανδρεία μου.
Ηρθε κι εμένα η ώρα μου. Παιδιά μου, μη με κλάψτε.
Τ' ανδρειωμένου ο θάνατος δίνει ζωή στη νιότη.
Σταθείτ' εδώ τριγύρω μου, σταθείτ' εδώ σιμά μου,
τα μάτια να μου κλείσετε, να πάρτε την ευχή μου⁶⁴.
Κι έν' από σας, το νιότερο, ας ανεβεί τη ράχη,
ας πάρει το τουφέκι μου, τ' άξο μου καριοφίλι,
κι ας μου το ρίξει τρεις φορές και τρεις φορές ας σκούζει*:
«Ο γερο-Δήμος πέθανε, ο γερο-Δήμος πάει».
Θ' αναστενάξ' η λαγκαδιά, θα να βογκήξει ο βράχος,
θα βαργομήσουν* τα στοιχειά, οι βρύσες θα θολώσουν
και τ' αγεράκι του βουνού, οπού περνά δροσάτο,
θα ξεψυχήσει, θα σβηστεί, θα ρίξει τα φτερά του,
για να μην πάρει τη βοή άθελα και τη φέρει
μάθει ο Όλυμπος και την ακούσει ο Πίνδος
και λιώσουνε τα χιόνια τους και ξεραθούν οι λόγγοι.
Τρέχα, παιδί μου, γλήγορα, τρέχα ψηλά στη ράχη
και ρίξε το τουφέκι μου. Στον ύπνο μου επάνω
θέλω για ύστερη φορά ν' ακούσω τη βοή του.
Έτρεξε το κλεφτόπουλο, σαν να 'τανε ζαρκάδι,
ψηλά στη ράχη του βουνού και τρεις φορές φωνάζει:
«Ο γερο-Δήμος πέθανε, ο γερο-Δήμος πάει».
Κι εκεί που αντιβοούσανε οι βράχοι, τα λαγκάδια,

*ρίχνει την πρώτη τουφεκιά, κι έπειτα δευτερώνει.
Στην τρίτη, και την ύστερη, τ' άξο το καριοφίλι
βροντά, μουγκρίζει σαν θηριό, τα σωθικά του ανοίγει,
φεύγει απ' τα χέρια, σέρνεται στο χώμα λαβωμένο,
πέφτει απ' του βράχου τον γκρεμό, χάνεται, πάει, πάει.
Άκουσ' ο Δήμος τη βοή μες στον βαθύ τον ύπνο·
τ' αχνό του χείλι εγέλασε, εσταύρωσε τα χέρια...
Ο γερο-Δήμος πέθανε, ο γερο-Δήμος πάει.
Τ' ανδρειωμένου η ψυχή, του φοβερού του κλέφτη,
με τη βοή του τουφεκιού στα σύγγεφ' απαντιέται,
αδερφικά αγκαλιάζονται, χάνονται, σβηώνται*, πάνε⁶⁷*

Η αγάπη για την Ελλάδα, η αυτοθυσία, η επανάσταση, η ανδρεία και η γενναιότητα αποτελούν τις βασικότερες αξίες οι οποίες διέπουν το συγκεκριμένο έργο. Πρόκειται ωστόσο μόνο για ένα παράδειγμα από το πλήθος ποιημάτων για την πατρίδα που το καθεστώς επιλέγει για να εκφράσει τις αξίες του.

Επιπροσθέτως, σύμφωνα με έρευνα του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής⁶⁸, το καθεστώς του Μεταξά είχε στόχο μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια να περιγράψει τον γεωγραφικό πλούτο της χώρας. Η ανάδειξη αυτού του γεωγραφικού αλλά και γεωμορφολογικού πλούτου είχε ιδιαίτερη σημασία, αφενός, καθώς έδινε έναν «στρατιωτικού» ενδιαφέροντος χαρακτήρα στην παιδεία και αφετέρου προσπαθούσε να ενισχύσει το αίσθημα της αγάπης για την πατρίδα στα νεαρά παιδιά με το μοναδικό τοπίο και τα μοναδικά γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά της Ελλάδας.

Πιο συγκεκριμένα, στο συγκεκριμένο αναγνωστικό της Δ' τάξης των γυμνασίων και της Β' τάξης των αστικών σχολείων φαίνεται ο δικτάτορας να

⁶⁷ Κοντοπούλου, Ν., Οικονόμου, Μ., Μακροπούλου, Θ., Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Γ' τάξιν των Γυμνασίων και την Α' τάξιν των Αστικών Σχολείων, ΟΕΣΒ, 1940.

⁶⁸ Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, «Το αναγνωστικό της Δ' τάξης του δημοτικού σχολείου του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου (1939-1941)», Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2021.

εκμεταλλεύεται την απήχηση που είχε ο ποιητής Κωστής Παλαμάς, χρησιμοποιώντας ποίημά του.

«[...] Απ' άλλες χώρες πέρασα γοργά γοργά τρεχάτη

Και μ' είδαν της Ελλάδας μου τ' αγαπημένα μέρη

Σαν άνεμο και σαν αιτό και σύννεφο κι αστέρι.

Όμως σ' εσέ το θρόνο μου αιώνια θεμελιώνω

Και ρίζωσ' η αγάπη μου στα χώματα σου μόνο.»⁶⁹

Το δικτατορικό καθεστώς προσπαθεί μέσα από το συγκεκριμένο ποίημα του Κ. Παλαμά να αποδώσει όσο το δυνατόν πιο δελεαστικά τη μοναδική φύση της Ελλάδας. Προφανώς και η επιλογή του συγκεκριμένου ποιήματος δεν είναι τυχαία. Ο δικτάτορας επιχειρεί να αποδώσει και να μεταφέρει στους μαθητές την μοναδικότητα του φυσικού τοπίου της Ελλάδας, το οποίο προφανέστατα και δεν υπάρχει πουθενά αλλού. Με άλλα λόγια στοχεύει στην ανάδειξη της ανωτερότητας της Ελλάδας, η οποία καλλιεργεί έναν κακώς εννοούμενο εθνικισμό ⁷⁰.

Το ακόλουθο απόσπασμα, που επίσης επισημαίνεται ⁷¹, αναδεικνύει την πολιτισμική, διατροφική κουλτούρα των ελληνικών τόπων, ενώ ταυτόχρονα περιγράφει μία οικογενειακή στιγμή μεταξύ του στρατιωτικού-θείου και των ανιψιών του:

«Ο θείος Κωστής... Ήταν γιατρός στο πολεμικό ναυτικό και ταξίδευε συχνά, έφερνε κάθε φορά από τα ταξίδια του όλα τα καλά... Κάθε πράμα μας το έλεγε με τη πατρίδα του... αβογδάραχο Μεσολογγίου... τραχανάς Αράχωβας... κεφαλίσιο τυρί Κρήτης... αμύγδαλα Χίου... λάδι Κέρκυρας... Μα που είναι όλα αυτά τα μέρη που μας λες θείε,

⁶⁹ Κοντοπούλου, Ν., Οικονόμου, Μ., Βεκιαρέλλη Α, Ζήση, Δ., Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ' τάξιν των Γυμνασίων και την Β' τάξιν των Αστικών Σχολείων, ΟΕΣΒ, 1940.

⁷⁰ Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, «Το αναγνωστικό της Δ' τάξης του δημοτικού σχολείου του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου (1939-1941)», Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2021.

⁷¹ Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, «Το αναγνωστικό της Δ' τάξης του δημοτικού σχολείου του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου (1939-1941)», Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2021.

και που κανουν τόσο ωραία πράγματα; τον ρωτούσαμε. Φέρτε τον χάρτη της Ελλάδας να τα βρούμε... Μάθαμε τρώγοντας και τη Γεωγραφία της Ελλάδας.»⁷²

Στο παραπάνω απόσπασμα γίνεται αναφορά για ακόμα μία φορά η πολύτιμη πατρίδα του Ι. Μεταξά, η Ελλάδα. Παρουσιάζει ότι η Ελλάδα έχει όλα τα καλά, αυγοτάραχο, τραχανά, τυρί, αμύγδαλα, λάδι. Θέλει να παρουσιάσει ότι στην Ελλάδα δεν λείπει τίποτα και μπορεί να σου παρέχει τα πάντα.

Ακόμα, έντονη η αγάπη για την πατρίδα και την μοναδικότητά της διαφαίνεται και στο παρακάτω ποίημα του Μαβίλη με τίτλο «Το ποίημα»:

*Πατρίδα, σαν τον ήλιο σου ήλιος αλλού δεν λάμπει
Πως εις το φως του λαχταρούν η θάλασσα κι οι κάμποι [...]
Φαντάζεις σαν τον ήλιο σου και συ, καλή πατρίδα,
και μάγια σαν τα μάγια σου στον κόσμο αλλού δεν είδα.
Η γη σου είναι παράδεισος κι αιώνια γαλανός
γύρω σου καθρεφτίζεται στο πέλαγ' ο ουρανός.[...]*

Καταλαβαίνουμε λοιπόν από το παραπάνω απόσπασμα πόσο μεγάλη σημασία έχει η πατρίδα στα σχολικά αναγνώσματα της περιόδου και πόσο πολύ προβάλλεται η μοναδικότητα του τοπίου και της ελληνικής γης⁷³.

Η δικτατορία Μεταξά έδωσε προτεραιότητα στη διδασκαλία των μαθητών σχετικά με τις κοινές καταβολές του ελληνικού λαού, με αποτέλεσμα να δοθεί σημαντικός χώρος στην προβολή της θέσης αυτής στα σχολικά βιβλία⁷⁴. Ήταν της γνώμης ότι η μακρά και λαμπρή ιστορία της Ελλάδας, τόσο κοσμικής όσο και θρησκευτικής, επρόκειτο να υποστεί όχι απλώς μια κορύφωση αλλά και μια αναγέννηση χάρη στο παρελθόν, παρόν και μέλλον της. Για το καθεστώς, τίποτα δεν μπορούσε να συγκριθεί με τη σημασία της

⁷² Κοντοπούλου, Ν., Οικονόμου, Μ., Βεκιαρέλλη Α, Ζήση, Δ., Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ' τάξιν των Γυμνασίων και την Β' τάξιν των Αστικών Σχολείων, ΟΕΣΒ, 1940.

⁷³ Κοντοπούλου, Ν., Οικονόμου, Μ., Βεκιαρέλλη Α, Ζήση, Δ., Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ' τάξιν των Γυμνασίων και την Β' τάξιν των Αστικών Σχολείων, ΟΕΣΒ, 1940, σ. 49-50.

⁷⁴ Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, «Το αναγνωστικό της Δ' τάξης του δημοτικού σχολείου του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου (1939-1941)», Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2021.

πατρίδας. Αυτή είναι η βάση πάνω στην οποία δικαιολογείται και η αντίληψη του Μεταξά για τον Τρίτο Ελληνικό Πολιτισμό.

Χαρακτηριστικό είναι και ένα μικρό ποίημα του Κωστή Παλαμά όσον αφορά την απόλυτη ομορφιά που έχει μόνο η Ελλάδα:

*Πάσαν ομορφιά,
Πατρίδα, εσύ την έχεις!*⁷⁵

Πιο συγκεκριμένα, στο αναγνωστικό βιβλίο της Δ' τάξης, η συχνή αναφορά στους προγόνους, στον τρόπο ζωής της αρχαίας Σπάρτης, στο Βυζάντιο και πιο συγκεκριμένα στον αρχαία και χριστιανική ηθική και πίστη είναι προφανής, όπως και οι θυσίες που έγιναν από μεγάλο αριθμό Ελλήνων ηρώων για την απελευθέρωση από τον Οθωμανικό ζυγό⁷⁶. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι τα χρόνια που κυβέρνησε ο Ελευθέριος Βενιζέλος δεν αναφέρονται πουθενά και ο λόγος είναι ότι ο δικτάτορας δεν υποστήριξε την πρακτική του κοινοβουλευτισμού κατά τη διάρκεια της θητείας του⁷⁷.

Στα σχολικά αναγνώσματα προβάλλεται ξεκάθαρα ο στρατιωτικός, σπαρτιατικός, λακωνικός τρόπος ζωής και η ακραία πειθαρχία. Για άλλη μια φορά, η πατρίδα απεικονίζεται σαν να ήταν η μητέρα κάθε παιδιού. Πραγματοποιείται αναφορά στο πατρικό πρότυπο που αποτελεί χαρακτηριστικό ηρωισμού. Επιπλέον, ο ηγέτης, τον που συχνά απευθύνεται στους μαθητές στο πρώτο πρόσωπο, αποτελεί την κορυφαία πατρική φιγούρα για τους μαθητές. Για χάρη του έθνους, ο Μεταξάς δεν φαίνεται να απολαμβάνει τις πολυτέλειες που συνεπάγεται η θέση του και αντίθετα

⁷⁵ Κοντοπούλου, Ν., Οικονόμου, Μ., Βεκιαρέλλη Α, Ζήση, Δ., Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ' τάξιν των Γυμνασίων και την Β' τάξιν των Αστικών Σχολείων, ΟΕΣΒ, 1940, σ. 153.

⁷⁶ Κοντοπούλου, Ν., Οικονόμου, Μ., Βεκιαρέλλη Α, Ζήση, Δ., Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ' τάξιν των Γυμνασίων και την Β' τάξιν των Αστικών Σχολείων, ΟΕΣΒ, 1940.

⁷⁷ Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, «Το αναγνωστικό της Δ' τάξης του δημοτικού σχολείου του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου (1939-1941)», Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2021.

επέλεξε να γίνει ένα με το σύνολο. Αυτή η πεποίθηση καλλιεργείται συστηματικά στους μαθητές.⁷⁸

Επιπλέον, υπάρχει μια σαφής νύξη για τη λαμπρότητα που υπήρχε στην Αθήνα την κλασική εποχή, και συγκεκριμένα το μεγαλείο του Παρθενώνα και της Ακρόπολης. Επιδιώκει να αναδείξει τον πλούτο της πόλης σε υλικά αγαθά, καθώς και την αρχιτεκτονική και τα μνημεία της. Με άλλα λόγια, παρουσιάζονται τα δύο κορυφαία παραδείγματα, Αθήνα και Σπάρτη, που αποτέλεσαν τη βάση του ελληνικού κλασικού πολιτισμού. Ωστόσο, ο τρόπος ζωής των Σπαρτιατών, προβάλλεται ως παράδειγμα για τους μαθητές, όπως πολύ έντονα αναδεικνύεται στο ακόλουθο απόσπασμα:⁷⁹

«Παιδί μου, από εδώ και μπρος μητέρα σου θα είναι η Σπάρτη. Θα πας από σήμερα με τα' άλλα παιδιά της στους στρατώνες. Και μην ξεχνάς, πως ο πατέρας σου νίκησε πάντα στις μάχες που πήρε μέρος... Ύστερα κοιμήθηκαν επάνω στα καλάμια, μαζί τους και ο αρχηγός... Για το μεγαλείο της πατρίδας τους έπρεπε να μάθουν να υποφέρουν όλες τις στέρσεις»⁸⁰

2.3. Η έννοια της οικογένειας στα μεταξικά αναγνώσματα

Η οικογένεια αποτελεί το τελευταίο μέρος από το τρίπτυχο «Πατρίδα – Θρησκεία – Οικογένεια». Οι συγκεκριμένες θεματικές είναι ιεραρχικά δομημένες και η μία αλληλοσυμπληρώνει την άλλη.

⁷⁸ Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, «Το αναγνωστικό της Δ' τάξης του δημοτικού σχολείου του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου (1939-1941)», Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2021.

⁷⁹ Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, «Το αναγνωστικό της Δ' τάξης του δημοτικού σχολείου του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου (1939-1941)», Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2021.

⁸⁰ Κοντοπούλου, Ν., Οικονόμου, Μ., Βεκιαρέλλη Α, Ζήση, Δ., Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ' τάξιν των Γυμνασίων και την Β' τάξιν των Αστικών Σχολείων, ΟΕΣΒ, 1940.

Η οικογένεια αναγνωρίστηκε ως «θεσμός στενά συνδεδεμένος με την ύπαρξη της Ελληνικής Κοινωνίας», της οποίας ήταν το «βασικό κύτταρο». Αλλά ο Μεταξάς το αναγνώρισε επίσης ως μια από τις κύριες πηγές αντίδρασης στο καθεστώς και ιδιαίτερα στην ΕΟΝ, καθώς οι γονείς έβλεπαν σε αυτήν την οργάνωση νεολαίας μια επιρροή και αφοσίωση που αμφισβητούσε τη δική τους. Ο Μεταξάς επέκρινε τους υπερκτητικούς γονείς που θεωρούσαν τα παιδιά τους «ως προορισμένα μόνο να τα κάνουν ευτυχισμένα», περιορίζοντας έτσι τον ρόλο των νέων στην κοινωνία, και εκείνους τους γονείς που «ειδωλοποιούν» τα παιδιά τους, προκαλώντας τους μια «υπερβολική λατρεία».

Στον ανταγωνισμό μεταξύ οικογένειας και κράτους για την πίστη των νέων, ο δικτάτορας έδωσε προτεραιότητα σε αυτούς: οι γονείς πρέπει να είναι πάντα έτοιμοι «να προσφέρουν με υπερηφάνεια τα παιδιά τους στην Πατρίδα και την Κοινωνία», γιατί «το παιδί δεν είναι ένα κομμάτι σπίτι-έπιπλο ανήκει στην Ελλάδα». Ωστόσο, ως χειρονομία αναγνώρισης της σημασίας της οικογένειας και της διατήρησής της, ζήτησε τελικά τη συνεργασία και τη βοήθεια των γονέων⁸¹.

Η θέση της ΕΟΝ ήταν καταρχήν συμπληρωματική προς εκείνη της Εκκλησίας, του σχολείου και της οικογένειας και ταυτόχρονα αυτάρκης στο ότι αποτελούταν από ένα ενιαίο σύνολο με έναν ενιαίο εθνικό στόχο. Η ΕΟΝ απαρτιζόταν από χριστιανούς και ομολογούσε την άσκηση της ελληνορθόδοξης θρησκείας. Ήταν τόσο εθνική όσο και θρησκευτική οργάνωση. Η ελληνική οικογένεια οφείλει να εμπιστευτεί τη νεολαία της στο κίνημα, και οι γονείς να αφιερώσουν τα παιδιά τους στο έθνος και να συμφωνήσουν με την εκπαίδευσή τους από την ΕΟΝ:

Η οικογένεια είναι το εργοστάσιο όπου οικοδομείται η ανθρώπινη αγάπη και η ηθική μεταξύ των ανθρώπων. Είναι η βάση για τη διαμόρφωση μιας υγιούς κοινωνίας. Υπάρχει μια ιδιαίτερη σχέση μεταξύ της ελληνικής οικογένειας και του ελληνικού έθνους. Οι οικογενειακοί δεσμοί υπόκεινται στο καθήκον του πολίτη προς το κράτος.

⁸¹ Sarandis, C. "The Ideology and Character of the Metaxas Regime." In *The Metaxas Dictatorship: Aspects of Greece 1936-1940*, edited by Robin Higham and Thanos Veremis, 147-78. Athens: The Hellenic Foundation for Defense and Foreign Policy, 1993.

Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα:

*Ηρθε ο καιρός να κάμη τα πρώτα του βήματα ο μικρός εγγονός – ας τον πούμε Θανούλη – που με τόση λαχτάρα περιμένουν όλοι στο σπίτι. Η γιαγιά, η καλή γιαγιά, που ξέρει τόσο ωραία παραμύθια, η γιαγιά, που ζαναγίνεται παιδί με τα εγγόνια, ορθή κρατεί με τα δυο της χέρια ελαφρά στην αγκαλιά της τον χαριτωμένο Θανούλη[...]. Με πόση στοργή και πόση προσοχή χυμένη στο γεροντικό της πρόσωπο παρακολουθεί την κίνηση του μικρούλη!.*⁸²

Είναι διόλου ολοφάνερο πόσο σημαντικό είναι για την οικογένεια τα πρώτα βήματα του παιδιού. Ο ρόλος της γιαγιάς, της γυναίκας, είναι διπλός. Γενικώς, η γυναικεία φιγούρα κατά το καθεστώς αντιπροσωπεύει το νοικοκυριό και την υπευθυνότητά τους για την ανατροφή των παιδιών. Η ύπαρξη, δηλαδή, της γυναίκας οφείλεται στη μητρότητα.

Συνολικά, «η οικογένεια δημιουργεί τον άνθρωπο το σχολείο πραγματοποιεί την εκπαίδευσή του... Η Εκκλησία κάνει τη θρησκευτική εκπαίδευση Η ΕΟΝ διδάσκει πώς να αγωνίζεται και να αγωνίζεται». Το κράτος, η εκκλησία, η οικογένεια και το σχολείο μαζί να συμμετέχουν στην ανατροφή των παιδιών⁸³.

3. Ο σκοπός της νεολαίας

Ο Μεταξάς και το καθεστώς του έδιναν τεράστια σημασία στη νεολαία, όπως έχει φανεί και παραπάνω σχετικά με την ΕΟΝ. Για τον δικτάτορα Μεταξά η νεολαία αποτελούσε το προσωπικό του δημιουργήμα.

⁸² Κοντοπούλου, Ν., Οικονόμου, Μ., Βεκιαρέλλη Α, Ζήση, Δ., Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ' τάξιν των Γυμνασίων και την Β' τάξιν των Αστικών Σχολείων, ΟΕΣΒ, 1940, σ. 132-133.

⁸³ Sarandis, C. "The Ideology and Character of the Metaxas Regime." In The Metaxas Dictatorship: Aspects of Greece 1936-1940, edited by Robin Higham and Thanos Veremis, 147-78. Athens: The Hellenic Foundation for Defense and Foreign Policy, 1993.

Η εθνική αποστολή της νεολαίας διαφαίνεται έντονα μέσα από τα κείμενα του αναγνωστικού. Αναθέτει στους νέους και στις νέες ασυνείδητα μέσα από τα κείμενα το καθήκον να προστατεύουν την πατρίδα από τους εξωτερικούς κινδύνους καθώς και να προσέχουν να διαφυλαχθεί το έθνος και η ιστορία τους από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα.

Παρατίθεται το εξής απόσπασμα από το ανάγνωσμα της Β' τάξης γυμνασίων με τίτλο «Ο Γενναιόψυχος μαθητής»⁸⁴:

Μόλις είχε αρχίσει ο ελληνοβουλγαρικός πόλεμος του 1913. Οι Βούλγαροι επρόκειτο να τουφεκίσουν έναν νεαρό από την Νιγρίτα, 16 χρονών, με τρεις άλλους χωριανούς αντάρτες.[...] Ο Κώστας Λαμπρίδης, μαθητής του Γυμνασίου, ζούσε αμέριμνος στο πατρικό του σπίτι, όταν κηρύχτηκε ο πόλεμος. Αλλά την ίδια βραδιά έχασε τον πατέρα του, που τον σκότωσαν οι Βούλγαροι έξω από το χωριό, καθώς γύριζε από τα χωράφια του. Και η μητέρα του από τη λύπη της έπεσε βαριά άρρωστη στο κρεβάτι της. Ο νεαρός μαθητής κατάπιε τα δάκρυστά του και παίρνοντας ένα δρεπάνι στο χέρι, άρχισε να θερίζει μέρας νύχτας για να συντηρήσει τη μητέρα του. Αλλά την τρίτη μέρα ενώ δούλευε στο χωράφι του, μία συμμορία κομιτατζήδων περνώντας από κει τον κυνήγησε και του φύτεψε μια σφαίρα στον ώμο. Ευτυχώς η πληγή του ήταν πολύ ελαφριά και δεν τον έριξε καν στο κρεβάτι.

Α! Δεν του έμενε πια άλλος δρόμος! Τον πατέρα του τον σκότωσαν, αυτός αν σώθηκε το χρωστά στα πόδια του. Έπρεπε λοιπόν να γίνη στρατιώτης, να πολεμήσει τους εχθρούς της οικογένειάς του και της πατρίδας του.

Είναι σαφές πόσο προβάλλεται ο σκοπός της νεολαίας μέσα από το συγκεκριμένο απόσπασμα. Ο μαθητής οφείλει να πάει να πολεμήσει και να βοηθήσει με αυτό τον τρόπο τόσο την οικογένειά του όσο και την πατρίδα του. Προάγεται μέσα από το συγκεκριμένο απόσπασμα το εθνικό φρόνημα της νεολαίας που δεν είναι άλλο από το υπερασπιστεί την πατρίδα ενάντια στον εχθρό. Πρόκειται για μια σύνηθες πρακτική στα μεταξικά αναγνώσματα της περιόδου.

⁸⁴ Δ. Κοντογιάννης, Ν. Κοντόπουλος, Μ. Οικονόμου, Κ. Α. Ρωμαίος, Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Β' τάξιν των Γυμνασίων, ΟΕΣΒ, 1940, σ. 147-148.

Παρακάτω αξίζει να αναφερθεί ένα κείμενο από το ανάγνωσμα της Δ' τάξης Γυμνασίων και της Β' τάξης των Αστικών σχολείων με τίτλο «Ο Πλατανίστας», ένα απόσπασμα από την αρχαία Σπάρτη⁸⁵:

Κοντά στα ανασκαμμένα ερείπια του ναού της Ορθίας Αρτέμιδος, στο πράσινο ψήλωμα της ακροποταμιάς του Ευρώτα, που είναι και τώρα κατασκέπαστο από πυκνά πλατάνια, ήτανε ο Πλατανίστας.

Πλατανίστας λεγότανε το περίφημο εργαστήρι, όπου άγρυπνοι οι έφοροι της αρχαίας Σπάρτης χάλκευαν τα ωραία ρωμαλαία κορμιά των εφήβων και των παρθένων στα πιο σκληρά γυμνάσματα και αγωνίσματα.

[...]Ο πολίτης της Σπάρτης δεν είχε κανένα άλλο προορισμό, παρά πως με την καθημερινή και αδιάκοπη γύμναση να γίνη δυνατός και ανίκητος πολεμιστής, για να υπερασπίση την πατρίδα.

Μέσα από τον συγκεκριμένο απόσπασμα διακρίνεται ευκόλως ποια είναι η εθνική αποστολή της νεολαίας ταυτίζοντας την με τις διδαχές της αρχαίας Σπάρτης. Ο ίδιος ο Μεταξάς, δεν είναι άγνωστο, πως οραματιζόταν ένα στρατιωτικό μοντέλο ανάπτυξης της νεολαίας. Επιπλέον, για μία ακόμα φορά φαίνεται ο πόθος του καθεστώτος για τον «Γ' ελληνικό πολιτισμό», καθώς όπως έλεγε «για να πάμε εμπρός, να γυρίσουμε και μεις πίσω»⁸⁶. Είναι φανερό γιατί αναφέρεται συχνά στην αρχαία Σπάρτη και οι συχνές αναφορές του στον σπαρτιατικό μιλιταρισμό.

Επιπροσθέτως, στο παρακάτω απόσπασμα φαίνεται για ακόμα μία φορά η αγάπη του για την αρχαία Σπάρτη και την αναφορά του στην ΕΟΝ που ο κάθε νέος και νέα θα πρέπει να συμμετέχει:

[...] Περνούσε κι οι φαντάροι φώναζαν:

-Γεια σας, σκαπανάκια! Ζήτω!...

⁸⁵ Κοντοπούλου, Ν., Οικονόμου, Μ., Βεκιαρέλλη Α, Ζήση, Δ., Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ' τάξιν των Γυμνασίων και την Β' τάξιν των Αστικών Σχολείων, ΟΕΣΒ, 1940, σ. 29.

⁸⁶ Ιωάννης Μεταξάς, *Λόγοι της 1^{ης} Τριετίας*, τόμ. Α', σ. 73.

*Και τα σκαπανάκια καμάρωναν και τραγουδούσαν, εύθυμα και γελαστά παιδιά, σαν να κάνανε γυμνάσια. [...]*⁸⁷

Είναι σαφές το πόσο ήθελε να επηρεάσει την νεολαία το μεταξικό καθεστώς. Μέσα από το ανάγνωσμα παρουσιάζονται χαρούμενα εγγεγραμμένα παιδιά στην ΕΟΝ που χαμογελάνε σαν να κάνανε γυμνάσια. Τόσο πολύ το επιθυμούσαν ώστε να βρίσκονται εκεί. Όπως γίνεται γνωστό, ο Παπαθανασίου στην διπλωματική του εργασία κρίνει ιδιαίτερα σημαντική την μελέτη του Αγγελή, μέσα από την οποία γνωστοποιεί πως η ΕΟΝ είχε έντονα στρατιωτική δομή και στην αρχή φάνηκε να πραγματοποιεί τον στόχο της, δηλαδή να μεταδώσει στους νέους μια ισχυρή εθνικιστική ιδεολογία⁸⁸. Τα μέλη της ΕΟΝ ήταν ντυμένα με ομοίμορφη μπλε σκούρα στολή και δίκοχο και ανάλογα με την ηλικία τους ήταν χωρισμένα σε σκαπανείς, -ισσες (7 έως 13 χρονών), φαλαγγίτες, -ισσες Β (14 έως 18 χρονών) και φαλαγγίτες, -ισσες Α (19 έως 25 χρονών)⁸⁹.

Ενδιαφέρον αποτελεί ένα ποίημα του Μ. Μαλακάση που δημοσιεύτηκε στο «Περιοδικόν Νεολαία» και αποτελεί επίσης και ένα από τα κείμενα στο ανάγνωσμα της Δ' τάξης Γυμνασίων και της Β' τάξης των Αστικών σχολείων με τίτλο «ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΤΗΣ Ε.Ο.Ν.⁹⁰»:

*Όνειρα φτερωμένα, νιάτα,
την αξετίμητη αρετή σας,
για την πατρίδα, στην ορμή σας,
κρατήσετέ την φυλαχτό.*

Και σεις, μικρότερα, κοιτάχτε,

⁸⁷ Δημ. Κοντογιάννης, Νικ. Κοντόπουλος, Μιχαήλ Χ. Οικονόμου, Κων. Αθ. Ρωμαίος, Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Α' τάξιν των Γυμνασίων, ΟΕΣΒ, 1939, σ. 130.

⁸⁸ Χρήστος Παπαθανασίου, «ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1939-1941» (Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2011), 20.

⁸⁹ Σπυρίδων Γ. Πλουμίδης, *ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΙΩΑΝΝΗ ΜΕΤΑΞΑ (1936-1941)* (Αθήνα: ΕΣΤΙΑ, 2016), <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH252/Metaxas.pdf> (Ημερομηνία πρόσβασης: 30/1/2021).

⁹⁰ Κοντοπούλου, Ν., Οικονόμου, Μ., Βεκιαρέλλη Α, Ζήση, Δ., Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ' τάξιν των Γυμνασίων και την Β' τάξιν των Αστικών Σχολείων, ΟΕΣΒ, 1940, σ. 111.

*μπροστά στους μεγαλύτερούς σας,
φοβέρα νάναι στους οχτρούς σας
κι ευλογημένη απ' το Θεό.*

*Τίποτες άλλο απ' την Πατρίδα!
Δόξα καμιά άλλη σαν και δαύτη,
φωτιά ιερή στα σπλάχνα ανάφτει,
χτυπά σαν το σφυρί η καρδιά,*

*την ώρα που τα νιάτα αστράφτουν,
στη μάχη απάνω αντρειωμένα
κι είναι η Ελλάδα του καθένα
τα μάτια, ολόφωτη, μπροστά.*

Είναι ορατό και σαφές με ποιον τρόπο αναφέρεται στην μοναδική πατρίδα. Χρησιμοποιεί θαυμαστικό για να τονίσει και να δείξει την μεγάλη σημασία της Ελλάδας, «*Τίποτες άλλο απ' την Πατρίδα!*». Για ακόμα μία φορά διαγράφεται ο σκοπός της νεολαίας ο οποίος δεν είναι άλλος από το να υπηρετήσει την πατρίδα και να την υπερασπιστεί αν χρειαστεί.

Τέλος, η νεολαία κατά τη μεταξική περίοδο χρησιμοποιείται για την ολοκλήρωση του έθνους⁹¹. Τα παιδιά έπρεπε να υποταχθούν στα συμφέροντα του συνόλου.

4. Η γλώσσα των αναγνωσμάτων

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η γλώσσα του Μεταξά ήταν η Δημοτική για τα πρώτα στάδια της εκπαίδευσης, την οποία ο ίδιος ο Δικτάτορας επέλεξε να συνδέσει με την πολιτική του. Όπως είναι αναμενόμενο, η Δημοτική αποτέλεσε και γλώσσα της εκπαίδευσης, γεγονός που μπορεί να διαπιστωθεί μέσα από τη μελέτη των σχολικών εγχειριδίων που διαμορφώθηκαν κατά τη Δικτατορία.

⁹¹ Γ. Μαντζούφας, *Έθνος, Κράτος, Δίκαιον, Νέον Κράτος*, Αθήνα 1939, φ. 21^ο, σ. 249.

Παρόλο που τα σχολικά αναγνώσματα κατασκευάστηκαν σύμφωνα με τους στόχους της κυβέρνησης της 4ης Αυγούστου, το ζήτημα της γλώσσας συνέχισε να αποτελεί σημαντικό στοιχείο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης που λάμβανε χώρα αυτή τη χρονική περίοδο. Ο Μεταξάς υιοθέτησε μια ευνοϊκή στάση απέναντι στη δημοτική γλώσσα για να προωθήσει την ανάπτυξη μιας κοινής αίσθησης εθνικής ταυτότητας μεταξύ των Ελλήνων. Σύμφωνα με τον Μεταξά, η χρήση της δημοτικής γλώσσας στην εκπαιδευτική διαδικασία θα μπορούσε να βοηθήσει στην άρση των φραγμών που προκαλούνται από τις γλωσσικές διαφορές. Είναι πιθανό ότι οι ανισότητες που υπάρχουν μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών τάξεων θα μπορούσαν να μειωθούν ως αποτέλεσμα αυτής της εξάλειψης. Επομένως, αυτή η στάση του Μεταξά απέναντι στον δημοτικισμό δεν ήταν τυχαία, αλλά έδειχνε ορισμένους στόχους με τους οποίους ασχολήθηκε. Γι' αυτό, ο Μεταξάς προχώρησε στην επέκταση της διδασκαλίας της δημοτικής γλώσσας πέρα από τις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου που είχε γίνει στο παρελθόν. Επιπλέον, ο Μεταξάς έδωσε στον Μ. Τριανταφυλλίδη την αποστολή να γράψει τον αντίστοιχο τόμο της Νεοελληνικής Γραμματικής στη δημοτική γλώσσα⁹².

Ξεκινώντας την εξέταση των αναγνωσμάτων της περιόδου του Μεταξά ως προς τη γλώσσα, θα αναλυθεί το ακόλουθο απόσπασμα από το εγχειρίδιο για την Α' τάξη του Γυμνασίου:

Και την Μεγάλην Παρασκευήν περι την δύσιν τοῦ ἡλίου ἡ μήτηρ ὀδηγεῖ τὰ δύο παιδιά εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Τα μικρά κάτ μνον τρεῖς γονυκλισίας πρὸ τοῦ ἀνθοστεφοῦς κουβουκλίου καὶ ἀσπάζονται εὐλαβῶς τὸν μωρόπνον Ἐπιτάφιον. Κατόπιν ἀσπάζονται τὸ ἀργυρόχρυσον Εὐαγγέλιον μὲ τ' ἀγγελούδια καὶ τὸν Σταυρόν. Τέλος περνοῦν τρεῖς φορὰς ἀπὸ τὸν ὑψηλὸν καὶ μεγαλοπρεπή "Ἐπιτάφιον. Τι χαρά, τί δόξα!

Ολίγην ὥραν μετὰ τὰ μεσάνυκτα τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς πρὸς τὰ ἐξημερώματα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, ἡ μήτηρ ἐξυπνᾷ τὸν Εὐαγγελινὸν καὶ τὴν Μόρφω καί, ἐνῶ σημαίνουν διὰ μακρῶν οἱ κώδωνες, πηγαίνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου ἀκούουν το «ὦ γλυκύ μου ἔαρ» καὶ ἄλλα ἀκόμη ὠραῖα ἄσματα. Ἐπειτα οἱ πιστοὶ ὅλοι μὲ ἀναμμένας λαμπάδας ἐξέρχονται εἰς τὸ ὑπαιθρον κάτω ἀπὸ τὸ ἀχνὸν φέγγος τῆς σβηνομένης σελήνης, ἐνῶ ἡ αὐγὴ ἀρχίζει ἤδη νὰ λάμπη ροδίνη καὶ ζανθή.

⁹² Γεωργαντζή, Ε. «Η εκπαιδευτική πολιτική του Ιωάννη Μεταξά. Ένα εκπαιδευτικό σενάριο για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση», ΕΑΠ, 2021.

Ακολουθοῦν ὄλοι τὸν περιφερόμενον Επιτάφιον με σειρὰς ἀναμμένων λαμπάδων. Ἡ αὐρα γλυκεῖα κινεῖ ἤρεμα τὰς φλόγας τῶν κηρίων, χωρὶς νὰ τὰς σβήνῃ, καὶ ἡ Ἄνοιξις στέλλει τὰ ἐκλεκτότερα αρώματά της εἰς τὸν Παθόντα καὶ Ταφέντα, ὡσὰν νὰ ψάλλῃ καὶ αὐτὴ Ὁ γλυκὸ μου ἔαρ, γλυκύτετόν μου τέκνον! Ἡ θάλασσα φλοισβίζει" καὶ ψιθυρίζει πλησίον εἰς τὸν ἀπ γιालόν. Φαίνεται ὅτι καὶ αὐτὴ ἐπαναλαμβάνει: - Οἴμοι, γλυκύτατε Ἰησοῦ! Καὶ τὰ παιδιά, προπορευόμενα της πομπῆς, κράζουν μεγαλοφώνως -Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον!⁹³

Το απόσπασμα που παρατέθηκε, αποτελεί ένα κράμα καθαρεύουσας, με απλούς τύπους προερχόμενους από τη δημοτική, αλλά και αρχαϊζόντες τύπους. Φυσικά, ο ευαγγελικός λόγος, λόγο και της θεματική πολλών από τα κείμενα, είναι παρών και αποτελεί ένα είδος λόγου με το οποίο οι μαθητές πρέπει να εξοικειωθούν. Ωστόσο, σε κάθε σχολικό εγχειρίδιο, παρατηρήθηκε εναλλαγή ως προς το είδος λόγου το οποίο επιλέγεται και χρησιμοποιείται. Για παράδειγμα, όπως προκύπτει από το ακόλουθο ποίημα του Σ. Σπεράντσα, η ποίηση, γραμμένη σε καθαρή δημοτική γλώσσα, αποτελούσε κατάλληλο υλικό για τους μαθητές:

Η ΛΑΜΠΡΗ

Να την ἢ Λαμπρὴ μὲ τὰ λουλούδια. Κόψετε, παιδιά, τὴν πασχαλιά κι ὅλα μὲ χαρὲς καὶ μὲ τραγούδια τρέξετε ν' ἀλλάξουμε φιλιὰ.

Σήμαντρα γλυκὰ βαροῦν ἀκόμα καὶ μοσκοβολοῦν οἱ ἐκκλησιές, μόσκος τὰ φιλιὰ στο κάθε στόμα. τὰ φιλιὰ τῆς ἄνοιξης δροσιές.

Πάμε νὰ στρωθοῦμε στο χορτάρι καὶ τ' ἄρνι μας ψήνεται σιγά. Καὶ μὲ τῆς Ἀνάστασης τὴ χάρη φέρτε νὰ τσουγκρίσουμε τ' αυγά.

Σ. Σπεράντσας⁹⁴

⁹³ Κοντογιάννη, Δ. – Κοντοπούλου, Ν. – Οικονόμου, Μ.- Ρωμαίου, Κ., Νεοελληνικά Αναγνώσματα Δια την Α' τάξιν των Γυμνασίων ΟΕΣΒ, 1939, σ. 12.

⁹⁴ Κοντογιάννη, Δ. – Κοντοπούλου, Ν. – Οικονόμου, Μ.- Ρωμαίου, Κ., Νεοελληνικά Αναγνώσματα Δια την Α' τάξιν των Γυμνασίων ΟΕΣΒ, 1939, σ. 14.

Σε αντίθεση με το παράθεμα το οποίο προηγήθηκε, το ποίημα, προερχόμενο από το ίδιο εγχειρίδιο και με αντίστοιχη θεματική με το απόσπασμα που παρατέθηκε παραπάνω, είναι γραμμένο σε μία απλή, δημοτική γλώσσα.

Εξετάζοντας το σύνολο των κειμένων που παρατίθενται στα σχολικά εγχειρίδια της περιόδου της μεταξικής δικτατορίας, μπορεί να παρατηρηθεί ότι επρόκειτο για έργα γραμμένα ως επί το πλείστον στη δημοτική, με ορισμένα από αυτά να περιλαμβάνουν ιδιωματισμούς, ενώ άλλα να βρίσκονται στην καθαρεύουσα. Ορισμένα κείμενα, έχουν δεχτεί επιμέλεια, ούτως ώστε να αρμόζουν περισσότερο στα σχολικά βιβλία, όπως για παράδειγμα το «Βαρδιάνος στα Σπόρκα» του Α. Παπαδιαμάντη, το οποίο υπάρχει στη διδακτέα ύλη με τον τίτλο «Φύλακας του Λοιμοκαθαρητηρίου»⁹⁵ με την ανάλογη γλωσσική επιμέλεια και εντός του κειμένου. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι στα εγχειρίδια της περιόδου, διδάσκεται για πρώτη φορά σε μετάφραση η ομηρική Οδύσσεια.

⁹⁵ Κοντοπούλου, Ν., Οικονόμου, Μ., Μακροπούλου, Θ., Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Γ' τάξιν των Γυμνασίων και την Α' τάξιν των Αστικών Σχολείων, ΟΕΣΒ, 1940, σ. 77.

Συμπεράσματα

Για την ολοκλήρωση της παρούσας έρευνας αναλύθηκαν μέσω της θεματικής ανάλυσης τα σχολικά εγχειρίδια τα οποία δημιουργήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν κατά την περίοδο της Δικτατορίας του Ι. Μεταξά και πιο συγκεκριμένα 1939-1941. Μέσα από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε δευτερογενείς πηγές, αλλά και στο πρωτογενές υλικό των εγχειριδίων, το οποίο παρουσιάστηκε εξήχθησαν τα ακόλουθα συμπεράσματα.

Την εποχή της δικτατορίας του Μεταξά και μετά την ίδρυση της ΟΕΣΒ το 1937 εκδόθηκαν νέα σχολικά βιβλία με σκοπό να εμφυσήσουν στους νέους τις αξίες που οραματιζόταν η κυβέρνηση για τους πολίτες της. Αν και τα τρία πρώτα χρόνια της δικτατορίας Μεταξά, οι μαθητές εξακολουθούσαν να διδάσκονται μέσω των βιβλίων που εγκρίθηκαν το 1934 από την Κυβέρνηση Τσαλδάρη, το 1938 ο ίδιος ο Μεταξάς ανέλαβε το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Αυτό το έκανε γιατί αναγνώριζε τη σημασία που είχε το υπουργείο για τις πολιτικές που ακολουθούσε, οι οποίες περιελάμβαναν την κατάλληλη εκπαίδευση των μαθητών σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Πράγματι, όπως αναδείχθηκε από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε, τα νέα βιβλία που δημιουργήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν στην εκπαίδευση, φαίνεται πως πρόβαλλαν σταθερά τις αξίες τις οποίες ο Δικτάτορας προσπαθούσε να προωθήσει στους νέους, μέσα από ποικίλους τρόπους, όπως την εκπαίδευση αλλά και την ΕΟΝ.

Το θέμα της θρησκείας είναι το πρώτο κοινό νήμα που διατρέχει όλα τα εγχειρίδια που αναλύθηκαν και εντοπίζεται σταθερά, σε μεγάλο αριθμό κειμένων. Στο αναγνωστικό υλικό υπάρχει μεγάλος αριθμός κειμένων με θέμα τη θρησκεία, τις θρησκευτικές γιορτές, τα θρησκευτικά έθιμα των Ορθοδόξων Ελλήνων, καθώς και τους βίους των αγίων και τα περιεχόμενα της Καινής και Παλαιάς Διαθήκης που προσφέρονται για διδασκαλία και ανάγνωση από τους μαθητές.

Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά, η φράση «πατρίς, θρησκεία και οικογένεια» χρησιμοποιήθηκε συχνά ως συνοπτική φράση για να συνοψίσει τις βασικές ιδιότητες που πρέπει να καθορίζουν έναν Έλληνα πολίτη. Ήταν ένας συνδυασμός του αρχαίου ελληνισμού, της Ορθοδοξίας και της νεοελληνικής λαϊκής

κληρονομιάς που τέθηκε ως η κύρια όψη της νεοελληνικής ταυτότητας. Επιπλέον, ο ίδιος ο δικτάτορας διατηρούσε ιδιαίτερα στενούς δεσμούς με την Εκκλησία, η οποία ήταν υποστηρικτής της λεγόμενης «ανύψωσης της φυλής» και κήρυττε τις ίδιες πεποιθήσεις με τον δικτάτορα. Το τρίπτυχο των αξιών του πολιτεύματος, αποτέλεσε κατά κάποιο τρόπο και το τρίπτυχο πάνω στο οποίο βασίστηκε απόλυτα η εκπαίδευση της περιόδου.

Εξαιτίας αυτού, το θέμα της θρησκείας, που δεν είναι μόνο ένας τομέας εκπαίδευσης και καλλιέργειας ηθών αλλά και, σύμφωνα με την ταξινομική άποψη, θεμελιώδες μέρος της ταυτότητας του ελληνικού λαού, δεν θα μπορούσε να μην απασχολήσει σημαντικό μέρος των σχολικών βιβλίων που χρησιμοποιούνται στα σχολεία, τόσο στο γενικότερο πλαίσιο της εποχής, όσο και λόγω του δικτατορικού καθεστώτος, το οποίο χρησιμοποίησε τη θρησκεία ως μέσω χειραγώγησης του λαού.

Μάλιστα, σε μια προσπάθεια ενίσχυσης του πατριωτισμού και της αφοσίωσης των νέων στον πατριωτικό αγώνα, χρησιμοποιήθηκαν εκπαιδευτικά κείμενα με αναλυτικά περιστατικά από τον αγώνα, αναφορές σε ήρωες και μάχες ή άλλα σημαντικά ιστορικά γεγονότα, καθώς και κείμενα για πατριωτικά σύμβολα και την αγάπη για το έθνος, καθώς και ομιλίες που έκανε ο ίδιος ο δικτάτορας, με θέμα την πατρίδα και τη νεολαία.

Ο Μεταξάς έδωσε μεγαλύτερη προτεραιότητα στο έθνος ως αξία από οποιαδήποτε άλλη πτυχή της πολιτιστικής πρακτικής. Άλλωστε, η δικτατορία ιδρύθηκε με σκοπό να σώσει πρώτα την πατρίδα, μετά να σώσει τη θρησκεία και τελικά να σώσει οικογένειες. Επομένως, για να γίνουν «Έλληνες Χριστιανοί», οι νέοι έπρεπε πρώτα να γίνουν «Έλληνες» και μετά να ενσωματώσουν το «θρησκευτικό συναίσθημα» στις ταυτότητές τους. Η οικογένεια κατατάχθηκε στην τρίτη και τέταρτη θέση, αντίστοιχα, στην ιεραρχία των προτεραιοτήτων της ΕΟΝ, μετά τον Ηγέτη και τη Χώρα.

Όπως ήταν αναμενόμενο, από το αναγνωστικό υλικό δεν λείπουν θέματα που αφορούν την οικογένεια, εκτός από θέματα που αφορούν τη θρησκεία, το έθνος και το καθεστώς.

Σύμφωνα με αυτά τα κείμενα, η οικογένεια είναι ο σημαντικότερος θεσμός στην κοινωνία, το θεμέλιο και η ρίζα της και ένας νέος Έλληνας οφείλει να την εκτιμά και να τη σέβεται. Αυτό, φυσικά, περιλαμβάνει την εκτίμηση των γονιών τους και των ηλικιωμένων γενικότερα.

Επιπλέον, από τα αναγνώσματα δεν λείπει το θέμα της ελληνικής φύσης και της ζωής στην ελληνική ύπαιθρο. Αυτό το θέμα δίνεται μέσα από ιστορίες, διηγήματα, θρύλους και λαϊκές παραδόσεις, συνδέοντας τους μαθητές με την ελληνική παράδοση και ζωή σε διάφορες τοποθεσίες σε όλη την Ελλάδα, αναδεικνύοντας για μία ακόμα φορά την σημασία της πατρίδας.

Συμπερασματικά, τα θέματα που καλύπτονται επανειλημμένα στα σχολικά εγχειρίδια που εκδόθηκαν την εποχή της Δικτατορίας Μεταξά είναι τα εξής: θρησκεία, αρχαίος ελληνικός πολιτισμός, πατριωτισμός, ελληνική ύπαιθρος, ελληνική παράδοση, ιστορία και οικογένεια. Αυτά τα θέματα καλύπτονται με τον ίδιο τρόπο ανεξάρτητα από την τάξη και την ηλικιακή ομάδα στην οποία απευθύνονται. Όπως αποδεικνύεται, σκοπός της κυβέρνησης ήταν να προωθήσει θέματα που θα ενίσχυαν τις αξίες της και θα ενίσχυαν την ιδεολογία που επιδίωκε να καλλιεργήσει ο δικτάτορας στους Έλληνες μαθητές. Αυτός ο στόχος ήταν το αποτέλεσμα της προώθησης από το καθεστώς θεμάτων που θα ενίσχυαν τις αξίες του. Καθιερώνοντας τη λογοκρισία και το μονοπώλιο στα σχολικά εγχειρίδια, η κυβέρνηση του Μεταξά μπόρεσε να εμφυτεύσει με επιτυχία την ιδεολογία του καθεστώτος στο μυαλό του μαθητικού πληθυσμού. Αυτή η ιδεολογία ήταν σε απόλυτη αρμονία με τους στόχους του δικτάτορα. Παρά τη χρήση απλής γλώσσας και τις προσπάθειες των δημιουργών του υλικού να καλύψουν θεματικές που είναι ήδη οικείες για τους μαθητές, τα εγχειρίδια εξακολουθούν να αποδίδουν μία διαστρεβλωμένη εντύπωση για τη θρησκεία, την ελληνική ταυτότητα και τη σύγχρονη πολιτισμική και πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα. Το καθεστώς είναι η πιο σημαντική αξία και προωθείται όσο καμία άλλη, ενώ οι άλλες αξίες παραμορφώνονται για να την αναδείξουν. Κι αυτό παρά το γεγονός ότι αξίες όπως η οικογένεια, η θρησκεία και η πατρίδα παρουσιάζονται σταθερά ως θέματα στα σχολικά εγχειρίδια. Η ανάγνωση των εγχειριδίων που χρησιμοποιήθηκαν στα σχολεία του καθεστώτος Μεταξά αποκαλύπτει τις προβαλλόμενες αξίες του καθεστώτος, δίνοντας στην εκπαίδευση έναν ξεκάθαρα πολιτικό τόνο. Ο πολιτικός τόνος εδραιώνεται από την αρχή της ανάγνωσης, όταν γράφεται σε πρώτο πρόσωπο με τη φωνή ενός δικτάτορα που μιλά στους μαθητές. Στην ανάγνωση των κειμένων που μελετήθηκαν, η χρήση του προσωπικού χαιρετισμού έρχεται μάλλον συχνά σε διάφορα σημεία. Φαίνεται ότι ο Μεταξάς ως ηγέτης της Ελλάδας και Υπουργός Παιδείας χρησιμοποίησε τη θέση του προς όφελός του για να ασκήσει απόλυτο έλεγχο στη ύλη που διδάσκεται στα σχολεία, καθιερώνοντας την ιδεολογία της διοίκησης της 4ης Αυγούστου ως

επικρατούσα. Ήλπιζε ότι με αυτόν τον τρόπο θα καταφέρει να παρακάμψει την αντίσταση της νεότερης γενιάς και να τη στρατολογήσει πιο εύκολα στην οργάνωση που έχει οραματιστεί.

Τα σχολικά βιβλία παρέχουν μια αλάνθαστη απεικόνιση του αυστηρού στρατιωτικού τρόπου ζωής, με τα χαρακτηριστικά λιτότητας, της συντομίας και της έλλειψης περιποιήσεων. Για άλλη μια φορά, προβάλλεται η έννοια της πατρίδας που απεικονίζεται σαν να ήταν η πραγματική μητέρα κάθε παιδιού. Υπάρχει νύξη για το πατρικό πρότυπο, το οποίο συνδέεται με τον ηρωισμό. Επιπλέον, ο αρχηγός, ο οποίος μιλάει συχνά στους μαθητές σε πρώτο πρόσωπο και αναλαμβάνει το ρόλο μιας πατρικής φιγούρας για αυτούς, απευθύνεται συχνά, απευθείας στους μαθητές. Με λίγα λόγια, όλες οι πτυχές της μεταξικής ιδεολογίας, προβάλλονται με κάθε δυνατό τρόπο στο διδακτικό υλικό.

Τέλος, ως προς τη γλώσσα, αν και η δημοτική επικρατεί σε μεγάλο βαθμό, υπάρχουν αρκετά κείμενα γραμμένα στην καθαρεύουσα, κείμενα με ιδιοματισμούς, αλλά και πλήθος κειμένων με αμετάφραστο τον Ευαγγελικό Λόγο.

Κλείνοντας, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, είναι συγκρίσιμα με τα αποτελέσματα αντίστοιχων ερευνών, που αναδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο τα δικτατορικά καθεστάτα ενισχύονται και καταφέρνουν ή επιχειρούν να επιβληθούν χρησιμοποιώντας την εκπαίδευση ως ένα κρίσιμο είδος προώθησης της ιδεολογίας. Αν και κάθε πολίτευμα χρησιμοποιεί την εκπαίδευση για να πλάσει τους πολίτες ανάλογα με τις αξίες που προβάλλει, η σύνδεση αυτή είναι ιδιαίτερα έντονη στα δικτατορικά καθεστάτα, των οποίων η θέση είναι πολύ πιο επισφαλής.

Βιβλιογραφία

Bowman, J. S. Haldon, . John Frederick , Danforth,. Loring , Clogg, . Richard Ralph

Mowbray and Smith. Catherine Delano. "Greece." *Encyclopedia Britannica*, April 6, 2022.

Clogg, R. Ralph Mowbray , Smith, . Catherine Delano , Bowman, . John S. , Danforth, . Loring and Haldon, . John Frederick. "Greece." *Encyclopedia Britannica*, April 6, 2022.

Kohn, H. "nationalism." *Encyclopedia Britannica*, March 9, 2022.
<https://www.britannica.com/topic/nationalism>.

Metaxas, I. *Ioannis Metaxas: Speech on the occasion of the inauguration of public works*, Central European University Press, 2014.

Palmovski, J. *A Dictionary of Contemporary World History*, Oxford University Press, 3, 2008.

Sarandis,C. *“The Ideology and Character of the Metaxas Regime.”* In *The Metaxas Dictatorship: Aspects of Greece 1936-1940*, edited by Robin Higham and Thanos Veremis, 147-78. Athens: The Hellenic Foundation for Defense and Foreign Policy, 1993.

Αθανασιάδης, Χ. «Από σήμερα είστε μικροί στρατιώτες!»: ο Ιωάννης Μεταξάς και η δημοτική γλώσσα. *Ο Ιωάννης Μεταξάς και τό πείραμα έκφρασιμοῦ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 27-28 Σεπτεμβρίου, 2013.

Αναστασάκης, Ε-Ο. *Authoritarianism in 20th Century Greece*, The EON- The Greek fascist youth of Metaxas, University of London, UMI, 2014.

Γαζή, Έφη. Πατρίς, Θρησκεία, Οικογένεια, Πόλις, Αθήνα 2011.

Γεωργαντζή, Ε. «Η εκπαιδευτική πολιτική του Ιωάννη Μεταξά. Ένα εκπαιδευτικό σενάριο για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση», ΕΑΠ, 2021.

Γιαννάκου Αθηνά – Συμεωνίδη Νικολέτα. «Η εκπαίδευση από τη δικτατορία Μεταξά έως τον Εμφύλιο Πόλεμο (1936-1950): μια ιστορική έρευνα», Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Αλεξανδρούπολη 2014.

Καραγιάννης, Γ. «4η Αυγούστου» και Εκκλησία: «Πατρίς, θρησκεία, οικογένεια, 2021.

ΚΕΠΑ Δήμου Βέροιας, Εκπαίδευση και εκπαιδευτική πολιτική κατά τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας (1936-1941) Ιστορικό Αρχείο Veria History, 2022.

Κοντογιάννη, Δ. – Κοντοπούλου, Ν. – Οικονόμου, Μ.- Ρωμαίου, Κ. Νεοελληνικά Αναγνώσματα Δια την Α' τάξιν των Γυμνασίων ΟΕΣΒ, 1939.

Κοντογιάννη, Δ. – Κοντοπούλου, Ν. – Οικονόμου, Μ.- Ρωμαίου, Κ. Νεοελληνικά Αναγνώσματα Δια την Α' τάξιν των Γυμνασίων, ΟΕΣΒ, 1940.

Κοντογιάννη, Δ. – Κοντοπούλου, Ν. – Οικονόμου, Μ.- Ρωμαίου, Κ. Νεοελληνικά Αναγνώσματα Δια την Β' τάξιν των Γυμνασίων, ΟΕΣΒ, 1940.

Κοντοπούλου Ν. Νεοελληνικά Αναγνώσματα Εγκριθέντα δια τους μαθητάς της Γ' τάξεως των Εξατάξιων Γυμνασίων Π.Τ. και της αντιστοίχου των λοιπών σχολείων της Μέσης Εκπαιδεύσεως (1940) Ηλίας Δικαίος, 1940.

Κοντοπούλου, Ν., Οικονόμου, Μ., Βεκιαρέλλη Α, Ζήση, Δ. Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ' τάξιν των Γυμνασίων και την Β' τάξιν των Αστικών Σχολείων, ΟΕΣΒ, 1940.

Κοντοπούλου, Ν., Οικονόμου, Μ., Μακροπούλου, Θ. Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Γ' τάξιν των Γυμνασίων και την Α' τάξιν των Αστικών Σχολείων, ΟΕΣΒ, 1940.

Λέκκας, Π. *Η εθνικιστική ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Κατάρτι, 2006.

Μαντζούφας, Γ. *Έθνος, Κράτος, Δίκαιον, Νέον Κράτος*, Αθήνα 1939.

Μπαχαράς, Δ. Μελετώντας της απαρχές του αντικομμουνισμού. Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1920 στην Ελλάδα. *Μνήμων*, 29, 2011, 175-198.

Οικονόμου, Μ. Νεοελληνικά Αναγνώσματα διά την Ε' τάξιν των Γυμνασίων Παλαιού Τύπου, ΟΕΣΒ, 1940.

Παπαθανασίου, Χρήστος. «ΤΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΤΗΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1939-1941», Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2011.

Παπούλια Δ. Κατίνα. «Εθνική Οργάνωσις Νεολαίας Θηλέων Νομού Ιωαννίνων», *Εκπαιδευτικά Χρονικά*, τόμ. Ε', τχ. 57°, Αθήνα Μάιος 1938.

Πλουμίδης, Γ. Σπυρίδων. *ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΙΩΑΝΝΗ ΜΕΤΑΞΑ (1936-1941)*. Αθήνα: Εστία, 2016.
<https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH252/Metaxas.pdf>

Ποιμενικός Αυλός. Τρίτος Ελληνικός πολιτισμός, 2017.

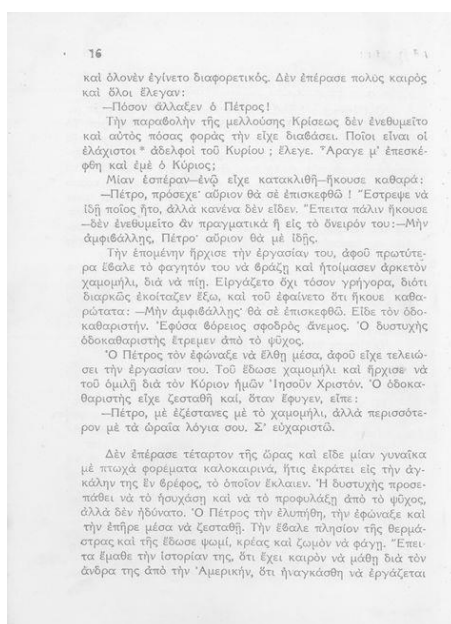
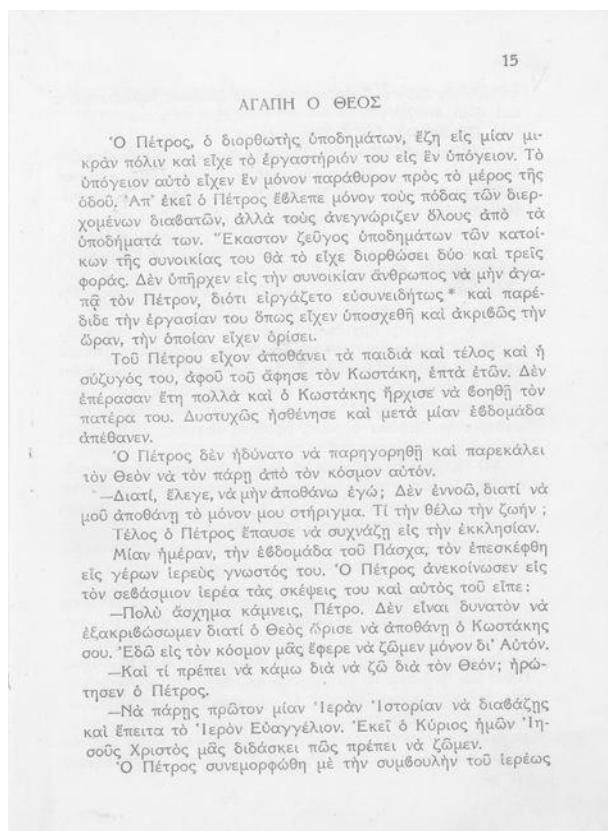
Σαρηγιαννίδου, Ελισάβετ. «Η Διαμόρφωση της Εκπαιδευτικής Πολιτικής κατά τη Μεταξική Περίοδο: Η περίπτωση του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (1937-1940)», (Μεταπτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2019).

Χατζηιωσήφ, Χρήστος. «Κοινοβούλιο και Δικτατορία», στο Χ. Χατζηιωσήφ (έπιμ.), *Ίστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τ. Β2, Αθήνα 2002.

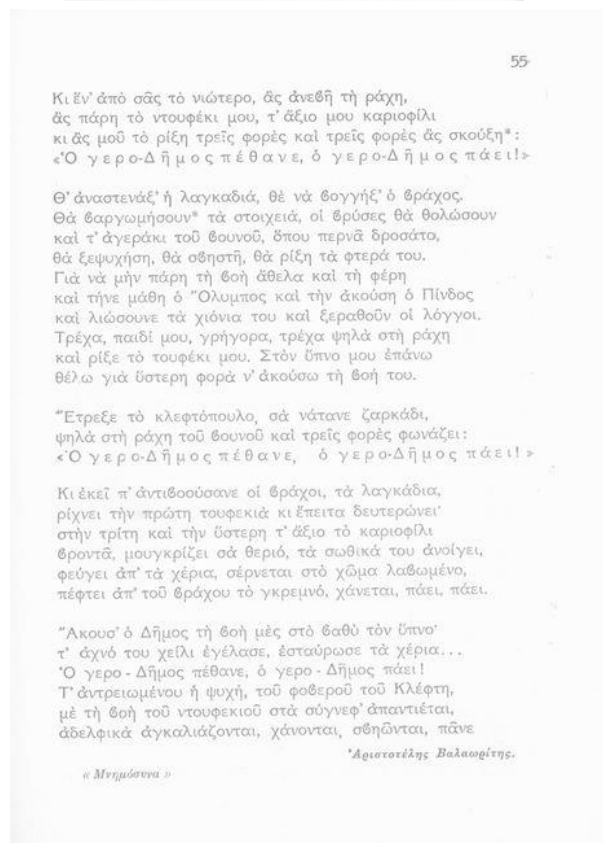
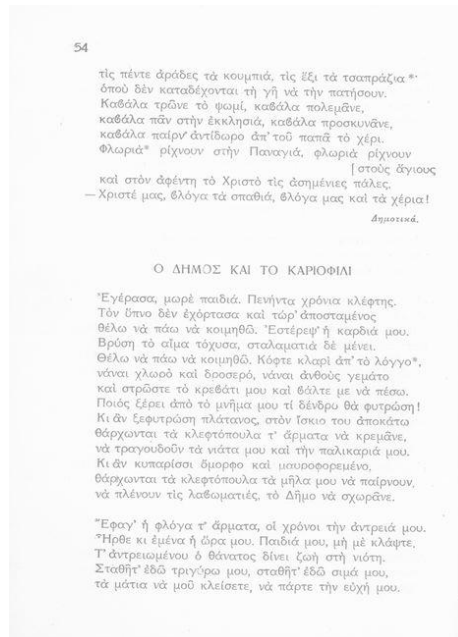
Ψαρρά, Αγγέλικα. «Φεμινίστριες, σοσιαλίστριες, κομμουνίστριες: Γυναίκες και πολιτική στο Μεσοπόλεμο», Γιώργος Θ. Μαυρογοδάτος και Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Βενιζελισμός και Αστικός Εκσυγχρονισμός*, σ. 68-72 και Έφη Αβδελά «Στοιχεία για την εργασία των γυναικών στο μεσοπόλεμο: όψεις και θέσεις», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1992.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΞΕΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

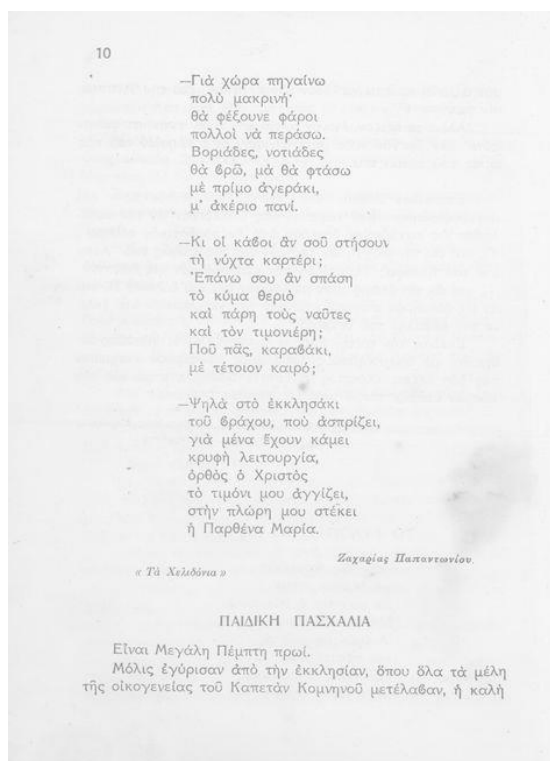
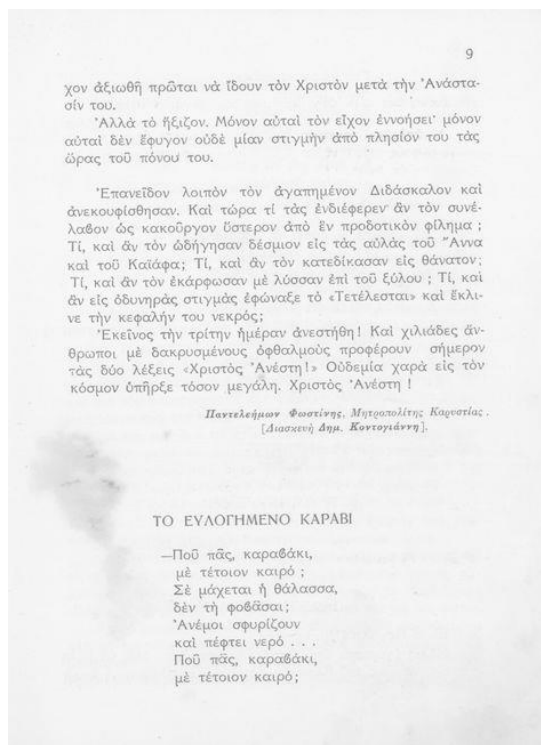
1. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα Δια την Α' τάξιν των Γυμνασίων 1939, 1940

2. Από τα Νεοελληνικά αναγνώσματα διά την Γ΄ τάξιν των Γυμνασίων και την Α΄ τάξιν των Αστικών Σχολείων, 1940

3. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα Δια την Α' τάξιν των Γυμνασίων, 1939

4. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Γ' τάξιν των Γυμνασίων και την Α' τάξιν των Αστικών Σχολείων, 1940

16

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ

"Όξω πέφτει αδιάκοπο και πυκνό τὸ χιόνι,
κρύα και κατασκότεινη κι άγριωπή νυχτιά.
Εἶναι ἡ στέγη ὀλόλευκη, γέρνουν άσπροι κλώνοι,
μέσ στο τζάκι ἀπόμερα ξεψυχᾶ ἡ φωτιά...

Τρέμει στὰ εἰκόνισματα τὸ καντήλι πλάγι
και φωτάει στὴ σκυθρωπή, στὴ θαμπὴ ἔμορφιά.
Νά ἡ φάτνη, οἱ άγγελοι κι ὁ Χριστός κι οἱ Μάγοι
και τὸ άστέρι ὀλόλαμπρο μέσ στὴ συννεφιά!

Κι οἱ ποιμένες, ποῦ ἔρχονται γύρω ἀπὸ τὴ στάνη
κι ἡ μητέρα τοῦ Χριστοῦ στο Χριστὸ μπροστά.
Τὸ μικρὸ τὸ εἰκόνισμα ὄλ' αὐτὰ τὰ φτάνει,
μαζεμένα ὄλα μαζί και σφιχτὰ σφιχτὰ.

Πέφτει ἀκόμη αδιάκοπο κι άφθονο τὸ χιόνι,
ὄλα ξημερώνονται μ' άσπρη φορεσιά.
στον άγέρα ἀντιλαλοῦν τοῦ σημάντρου οἱ στόνοι*,
κάτασπρη, γιορτάσιμη, λάμπει ἡ ἐκκλησιά...

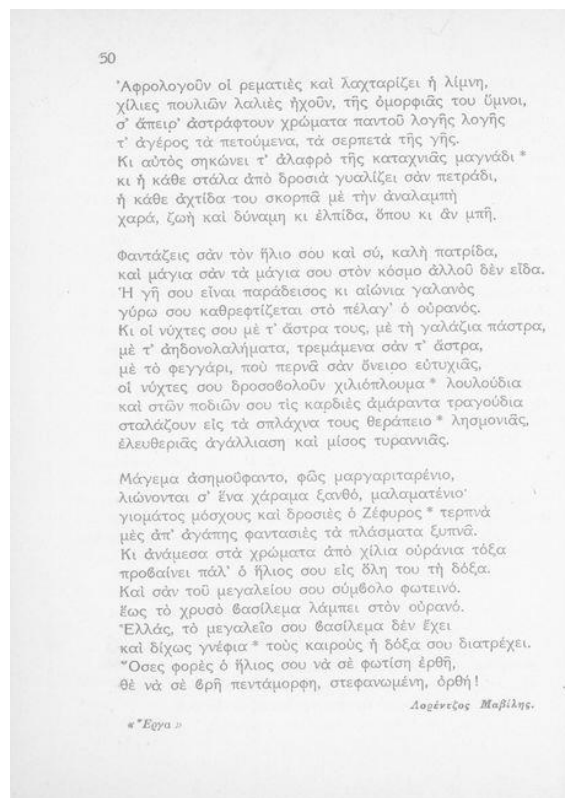
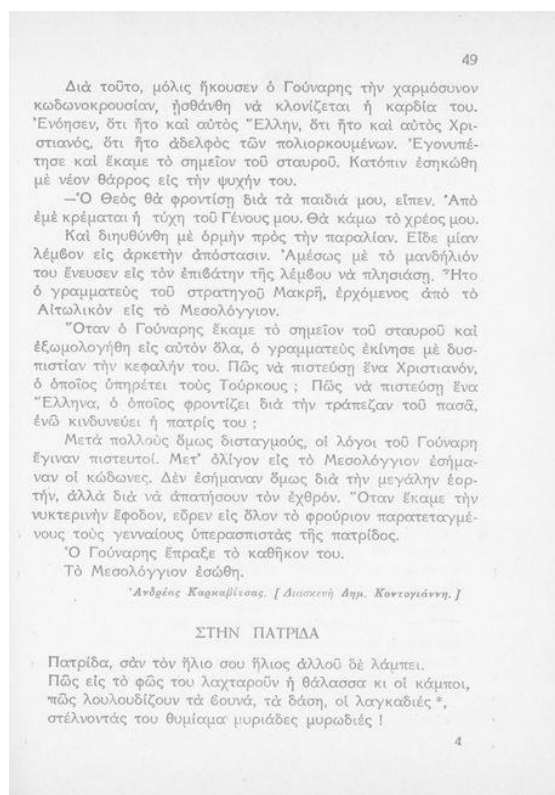
Τέλλος Ἄγγελος.

« Νέα Ποιήματα »

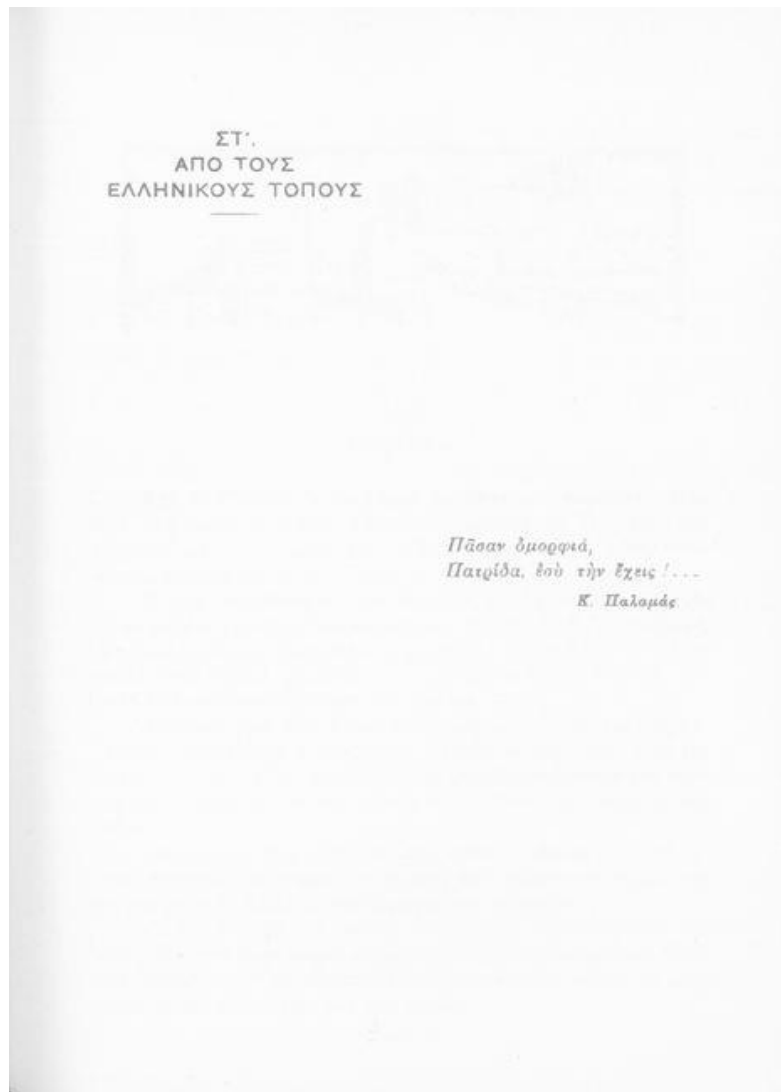
Τ' ΑΠΙΟΥ ΤΟ ΚΑΝΤΗΛΙ

— Ποῦ θρέθηκες ἐδῶ ἐπάνω, κυρά ;
— Ἄμῃ τοῦ λόγου σου ποῦ θρέθηκες ;
— Ἐγὼ ἦρθα νὰ προσκυνήσω τὸν Ἄι - Λιά.
— Κι ἐγὼ ἦρθα νὰ τ' ἀνάψω τὸ καντήλι του.
— Καὶ ξεκινᾶς ἀπὸ τὸ χωριό, γριά γυναίκα, τόσο δρόμο
και τόσο ἀνήφορο ;

5. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ' τάξιν των Γυμνασίων και την Β' τάξιν των Αστικών Σχολείων, 1940

6. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ' τάξιν των Γυμνασίων και την Β' τάξιν των Αστικών Σχολείων, 1940

7. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Β' τάξιν των Γυμνασίων, 1940

147

Τὴν ἄλλη μέρα ἡ σούθλα ρίζωσε στὴ γῆ καὶ θλάστηκε καὶ φούντωσε καὶ θέρειψε κι ἔγινε τὸ περήφανο κυπαρίσσι, ποὺ γνωρίζαμε.

Λαϊκὴ παράδοση.

Ν. Γ. Πολίτου « Παράδοσις »

Ο ΓΕΝΝΑΙΟΨΥΧΟΣ ΜΑΘΗΤΗΣ

Κατάδικος.

Μόλις εἶχε ἀρχίσει ὁ ἑλληνοβουλγαρικὸς πόλεμος τοῦ 1913. Οἱ Βούλγαροι ἐπρόκειτο νὰ τουφεκίσουν ἕνα νεαρό ἀπὸ τὴ Νιγρίτα, 16 χρόνων, μὲ τρεῖς ἄλλους χωριανούς του ἀντάρτες. Τοὺς εἶχε καταδικάσει ἕνα ἔκτακτο στρατοδικεῖο στὴν πεδιάδα τῶν Σερρών ἔπειτα ἀπὸ μιὰ πρόχειρη διαδικασία, γιατί, λέει, τοὺς ἔπιασαν νύχτα μὲ ὄπλα κοντὰ στὶς προφυλακὲς τους.

Ὁ Βούλγαρος ταγματάρχης, ποὺ τοῦ εἶχε ἀνατεθῆ νὰ ἐκτελέσῃ τὴ θανατικὴ ποινὴ, βλέποντας τὴν καταπληκτικὴ γαλήνη, ποὺ πήγαινε σὸ θάνατο ὁ ἀμούστακος ἀντάρτης, συγκινήθηκε. "Ἐδῶσε λοιπὸν διαταγὴ νὰ ἀπομονωθῆ καὶ νὰ τουφεκιστῆ τελευταῖος αὐτὸς ὁ μικρὸς Μακεδόνας.

Ὁ Κώστας Λαμπρίδης, μαθητὴς τοῦ Γυμνασίου, ζοῦσε ἀμέριμος σὸ πατρικὸ του σπιτί, ὅταν κηρύχθηκε ὁ πόλεμος. Ἄλλὰ τὴν ἴδια ἑραδιὰ ἔχασε τὸν πατέρα του, ποὺ τὸν σκότωσαν οἱ Βούλγαροι ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, καθὼς γύριζε ἀπὸ τὰ χωράφια του. Καὶ ἡ μητέρα του ἀπὸ τὴ λύπη της ἔπεσε θραϊὰ ἀρρωστη σὸ κρεβάτι της. Ὁ νεαρὸς μαθητὴς κατὰπτε τὰ δάκρυά του καὶ παίρνοντας ἕνα δρεπάνι σὸ χέρι, ἀρχισε νὰ θερίζῃ μέρα νύχτα, γιὰ νὰ συντηρήσῃ τὴ μητέρα του.

Ἄλλὰ τὴν τρίτη μέρα, ἐνῶ δούλευε σὸ χωράφι του, μία συμμορία κομιτατζήδων* περνώντας ἀπὸ κεῖ τὸν κινήγησε καὶ τοῦ φύτεψε μιὰ σφαῖρα στὸν ὄμο. Εὐτυχῶς ἡ πληγὴ του ἦταν πολὺ ἐλαφρῖα καὶ δὲν τὸν ἔριξε καν σὸ κρεβάτι.

"Α! δὲν τοῦ ἔμνε πιά ἄλλος δρόμος! Τὸν πατέρα του

148

τὸν σκότωσαν" αὐτὸς ἀν σάθηκε τὸ χρωστὰ στὰ πόδια του.

"Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ γίνῃ στρατιώτης, νὰ πολεμήσῃ τοὺς ἐχθρούς τῆς οἰκογενείας του καὶ τῆς πατρίδας του.

Στὴν ἀρχὴ ζήτησε νὰ πάῃ ἐθελοντῆς. Ἄλλὰ ποῖός ἔπειρνε στρατιώτες παιδιὰ τοῦ σχολείου; Ἄναγκάστηκε λοιπὸν νὰ γίνῃ ἀντάρτης, μαζί μὲ τρεῖς ἄλλους συντοπίτες του.

Ἄλλὰ προτοῦ δοκιμάσῃ τὶς δυνάμεις του, προτοῦ ἐκδικήσῃ τὴν πατρίδα του, ἔπεσε σὲ μιὰ ἐνέδρα κομιτατζήδων, ποὺ τὸν ἔπιασαν μαζί μὲ τοὺς ἄλλους χωριανούς του. Καὶ τώρα ἔπρεπε νὰ τουφεκιστῆ—τὸν εἶχαν πιάσει μὲ τὰ ὄπλα—εἴτε εἶχε σκοτώσει εἴτε ὄχι. Ἦταν πολὺ ἄτυχος!

Πολὺ λίγο τὸν ἔμελε γιὰ τὴ ζωὴ του· εἶχε ὑποφέρει τόσο πολλὰ σὲ τόσο λίγο διάστημα κι αὐτὸς κι ἡ οἰκογενεία του, ποὺ τοῦ προξενούσαν τρόμο γιὰ τῆς ζωῆς τὸν ἀγῶνα. Ἡ μόνη του λύπη ἦταν, ὅτι ἀφῆνε τὴ μανούλα του ἀπροσάτευτη, ποὺ τὴν ἀγαποῦσε ὑπερβολικὰ κι ἡ μόνη του παρηγορία, ὅτι κι αὐτὴ δὲ θὰ ζοῦσε πολὺ, γιὰ νὰ ὑποφέρῃ. Ἦταν τόσο ἀρρωστη!

"Ὅταν τὴν ἄφησε, ἐδῶ καὶ τέσσερις μέρες, ἦταν σχεδὸν μισοπεθαμένη.

— Παιδί μου, Κώστα μου, τοῦ εἶπε ἡ καμμένη* ἔλα νὰ σὲ φιλήσω* καταλαβαῖνω, ὅτι δὲ θὰ σὲ ξαναἰδῶ πιά.

Καὶ τώρα, ἀπομονωμένος κάτω ἀπὸ ἕνα δέντρο τῆς πεδιάδας τῶν Σερρών, ποὺ τὰ φύλλα του δὲν ἦταν ἱκανὰ νὰ μετριάσουν τὴ λαύρα τοῦ καλοκαιρινοῦ ἡλίου, σκεπτόταν: « Ἄχ, νὰ μποροῦσα νὰ φλεπα τὴ μανούλα μου, νὰ τὴ φιλήσω γιὰ τελευταία φορά ». Καὶ θερμὰ δάκρυα κυλοῦσαν ἀπὸ τὰ γαλανὰ του μάτια.

Ἡ ἀνέλπιστη παρηγορία.

Ἐκείνη τὴ στιγμή τὸν πλησίασε ὁ ταγματάρχης μὲ τὴν ἀκολουθία του καὶ τοῦ εἶπε:

— Τώρα, μικρὲ μου, ἦρθε ἡ σειρά σου. Ξέρεις θέβαια τί σὲ περιμένει.

8. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ' τάξιν των Γυμνασίων και την Β' τάξιν των Αστικών Σχολείων, 1940

ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΣΠΑΡΤΗ

Πλατανιστάς.

Κοντά στα άνασκαμμένα έρείπια του ναού της Όρθίας Άρτέμιδος, στο πράσινο ψήλωμα της άκροποταμίδας του Εύρώτα, που είναι και τώρα κατασκέπαστο από πυκνά πλατάνια, ήταν ο Πλατανιστάς.

Πλατανιστάς λεγότανε το περίφημο έργαστήρι, όπου άγρυπνοι οι έφοροι της αρχαίας Σπάρτης χάλκευαν τα ώραία ρωμαλέα κορμιά των έφήβων και των παρθένων στα πιό σκληρά γυμνάσματα και άγωνίσματα.

Σ' αυτή την άκροποταμιά την κατάφυτη, που ο νέος βοσκός άνίδεος οδηγεί τώρα τ' άρνάκια του στο παχύ χορτάρι, είχε το μοναδικό της τό γυμναστήριο ή μακάρια εκείνη Πολιτεία.

Κάτω στις έκβολές του Εύρώτα, στο "Έλος, δργωναν κι έσπερναν τη γόνιμη γη, που την πάχαινε ο ποταμός, οι Έιλωτες, χιλιάδες δοϋλοι, που μόνος τους προορισμός ήταν ή άγροτική έργασία και ή παραγωγή, για να τρέφονται οι πολίτες της Σπάρτης.

Ό πολίτης της Σπάρτης δεν είχε κανέναν άλλο προορισμό, παρά πώς με την καθημερινή και αδιάκοπη γύμναση να γίνει δυνατός και άνίκητος πολεμιστής, για να υπερασπίση την πατρίδα.

9. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Α' τάξιν των Γυμνασίων, 1939, 1940

130

— Προσκυνῶ τὸ λόγῳ σου, Χριστέ μου καὶ Σωτήρα μου, προσκυνῶ τὸ λόγῳ σου...

Καὶ τώρα πάλι, φεύγοντας ἀπὸ τὸ σπίτι του, τόπαιρνε μαζί του σύντροφο καὶ βοηθὸ καὶ παρηγόρια.

Πῆρε λοιπὸν τὰ ρούχα του, ἔλλαξε τὸ φιλὶ τοῦ χωρισμοῦ μὲ τὴ μάνα του καὶ ξεκίνησε νὰ φύγῃ.

— Στὴν εὐχὴ τοῦ Θεοῦ, παιδί μου. "Ὡρα καλὴ! Μουρμούρισε ἡ μάνα, ἡ νησιώτισσα, ἡ χαροκαμένη. Καὶ στάθηκε παλικαρίσια στὴν ἐξώπορτα, δυνατὴ καὶ ἀδάκρυτη, ὥσπου τὸ παιδί της χάθηκε στὸ βάθος τοῦ δρόμου τραβώντας κατὰ τὴν Ἀθήνα.

"Ὅπως ἴδρα τὰ Σώματα, ἔτσι καὶ τὸ Μηχανικὸ δοξάστηκε στὸν πόλεμο. Τὸ τάγμα τοῦ Μιχάλη ἔκανε θαύματα. Σήκωσε προχώματα, ἔκαμε γεφύρια, βοήθησε τὰ Πεζικά, ἔδωσε χέρι στὰ κανόνια. Πολλὲς φορές χύθηκε στὴ φωτιά καὶ βγήκε δράκος ἀνίκητος. Ἐγινε κοσμαγάπητο. Περνοῦσε καὶ οἱ φαντᾶροι φώναζαν:

— Γειά σας, σκαπανάκια! Ζήτω!...

Καὶ τὰ σκαπανάκια καμάρωναν καὶ τραγουδοῦσαν, εὐθυμα καὶ γελαστά παιδιὰ, σὰ νὰ κάνανε γυμνάσια.

Ὁ Μιχάλης πρῶτος πάντα στὸ λόγῳ του. "Ἡ μὲ τὴν ἀξίνα δούλευε ἢ μὲ τὸ τουφέκι, ἦταν τραμερός.

— Ἀπὸ σίδηρο εἶν' αὐτὸς ὁ Σερφιώτης; ἔλεγε ὁ λοχίας του. Σκυλὶ μονάχο. Ὅτε κούραση τὸν πιάνει, οὔτε σφαῖρα.

Καὶ ὁ λοχαγὸς του πάλι, περνώντας, τὸν χτύπησε κάποτε ἑλαφρὰ στὸν ὤμο καὶ τοῦ εἶπε:

— Εὔγε, παλικάρι μου!

Εὐχαριστήθηκε ὁ Μιχάλης, χαμογέλασε καὶ, ὅταν εἶχαν καταυλισμὸ καὶ ἀνάπαυση, ξεπλωνόταν παράμερα, ἐβγαζε ἀπὸ τὸν κόρφο του τὸ ἱερὸ βιβλίον καὶ ἀρχίζε νὰ διαβάζῃ:

Κύριος φωτισμός μου καὶ σωτὴρ μου, τίνα φοβηθήσομαι;

Κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, ἀπὸ τίνος δειλιάσω;

[Ψαλμ. κσ'.]

"Ὑστερα ἀπὸ λίγες μέρες ἡ σημαία μας ἔφτασε ἔμπρὸς στὰ

10. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ' τάξιν των Γυμνασίων και την Β' τάξιν των Αστικών Σχολείων, 1940

132

Όσες γλυκάδες και χερές μās περιχόνη ο έρχομός,
τόσες πικράδες και χολές μās δίνει ο μαύρος χαρισμός!
"Ωχ! ές μπορούσα να σταθώ...
— Μάνα, μην κλαίς, θά ξαναρθώ.

Πλάκωσε γύρω καταχνιά κι ήθε στά χελη μου ή ψυχή,
Δάσ' μου τήν έγια σου δεξιά, δάσ' μου συντρόφισσαν εχθή
νά μέ φυλάγη, μη χαθώ.
— Μάνα, μην κλαίς, θά ξαναρθώ.

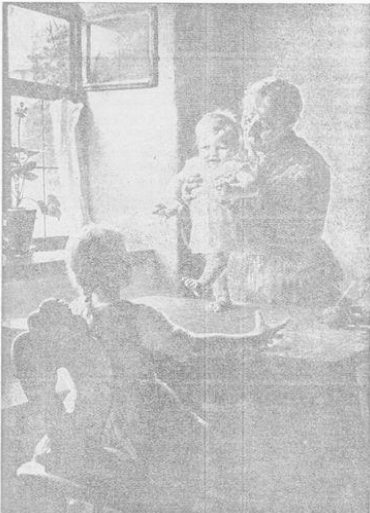
Γεώργιος Βιζυηνός

« Παιχνίδια »

« ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΒΗΜΑΤΑ »
[Ζωγραφικός πίνακας Γ. Ίακωβίδου]

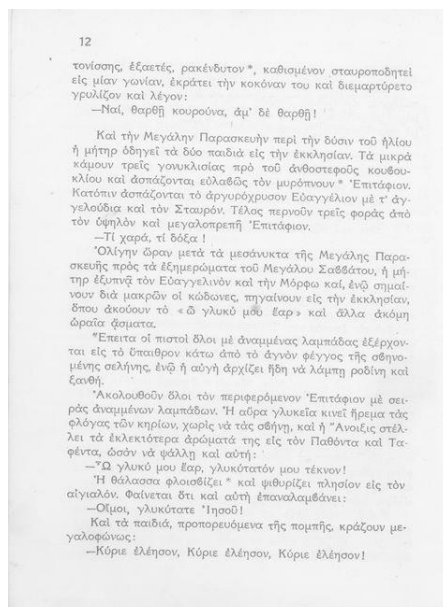
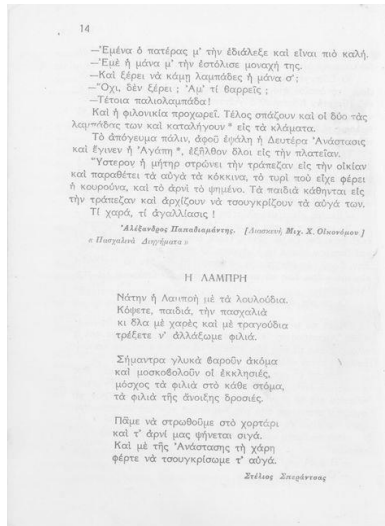
Ήρθε ο καιρός νά κἀμη τά πρώτα του βήματα ο μικρός
έγγονος—ές τόν ποιμε Θανούλη—πού μέ τόσο λαχτάρα περι-
μένουν δλοι στό σπίτι. Ή γιαγιά, ή καλή γιαγιά, πού έφερει
τόσα ώρσια ποραμύθια, ή γιαγιά, πού ξαναγίνεται παιδί μέ τά
έγγόνια, όρθή κρατεί μέ τά δυό της χέρια έλαφρά στην άγκα-
λιά της τό χαριτωμένο μικρούλη. Γερό και τσιο είναι τό γερον-
τικό της κορμί. Καλοφορεμένη έχει τή ζακέτα της, πού τή σφι-
χτοδένει στη μέση ή καθαρή ποδιά της. Τά μαλλιά της, άν και
είναι καλοχτενισμένα, δείχνουν πρός τά πίσω, πός μέ τίς θω-
πιές του Θανούλη έφυγαν από τή σιριά τους. "Αχ, τί σοσ εί-
ναι αυτό τό σκανταλάκι, έλο μέ τά μαλλιά τής γιαγιάς τά βά-
νει! Και ή γιαγιά εύχαρίστως τόν αφήνει νά τής τά τραβιά.
Τά δάχτυλά της μισσανοιγμένα μόλις έγγίζουν άπαλά τά
στήθος του κι είναι έτοιμα ν' άποσυρθούν, γιά νά τόν αφήσουν
έλεύθερο.
Μέ πόση στοργή και πόση προσοχή χυμένη στό γεροντικό
της πρόσωπο παρακολουθεί τήν κίνηση του μικρούλη!

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΤΕΧΝΗΝ

Τά πρώτα βήματα. [Έκδοσ Γ. Ίακωβίδου.]

11. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια της Α' ταξίς των Γυμνασίων, 1939, 1940

12. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Γ' τάξιν των Γυμνασίων και την Α' τάξιν των Αστικών Σχολείων, 1940

ΦΥΛΑΞ ΤΟΥ ΛΟΙΜΟΚΑΘΑΡΤΗΡΙΟΥ

[Τό θέρος τοῦ 1865 εἶχον καταπλέουσι εἰς τήν Σκίανον πολλά ἰασιφόρα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, εἰς τὰ πληρώματα τῶν ὁποίων εἶχον σημειωθῆ κρούσματα τῆς ἐπιδημίας χολέρας. Αἱ ἄρχαι ἔβισαν τὰ πλοία ὑπὸ κάθαρσιν εἰς τὴν μικρὰν νήσον Τσουγγυράν καὶ ἀπηγόρευσαν πᾶσαν ἐπικοινωνίαν τῶν κατοίκων μὲ αὐτά.]

Τὸ ἄγγελμα.

—Θεῖα-Σκεύω! Ὁ γιός σου εἶναι ἄρρωστος ἀπὸ χολέρα στὴν Τσουγγυριά... ἤκουσε τὸ δυσάρεστον καὶ σκληρὸν ἄγγελμα ἀπὸ ἓν παιδίον ἀπὸ μίαν λέμβον, ὅτε ἐπέστρεφεν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς ἡ πτωχῆ χήρα Σκεύω.

Ἡ Σκεύω δὲν ἤκουσε πλέον ἄλλην φωνὴν ἢ αὐτὴν μόνην, ἢ ὁποία ἀντηχοῦσεν εἰς τὰ ἐνδόμυχά της καὶ εἶχε χαρακτηρῆ μὲ πύρινα γράμματα εἰς τὴν μητρικὴν τῆς καρδίαν.

Ἐπανήλθεν ἐρημος εἰς τὸ « σπιτάκι » τῆς. Πῶς ἤδρε τὸν δρόμον; Ποῦ ἐπάτησεν; Ἀπὸ ποῦ ἐπέρασε; Ποῖος ἐνεθυμείτο! Ἦνοιξε τὴν θύραν τῆς. Πῶς ἠμπόρεσε νὰ γυρίσῃ τὸ κλειδί εἰς τὴν κλειδαρότρυπαν; Εἰσῆλθε. Πῶς δὲν ἔπεσον εἰς τὸ μέσον τοῦ δρόμου;

Ἐγονάτισεν ἐμπρὸς εἰς τὴν Παναγίτσαν τῆς, τὴν μ-

13. Από τα Νεοελληνικά Αναγνώσματα δια την Δ' τάξιν των Γυμνασίων και την Β' τάξιν των Αστικών Σχολείων, 1940

111

φωτισμένα από χαρά, από ένθουσιασμό κι από αυτοπεποίθηση. Και οι εκδηλώσεις του λαού είχαν πιά δυνατό και ζωντανό τόνο παλμό της Ικανοποιήσεως και της περηφάνιας. 'Από στόμα σε στόμα είχε γίνει σ' όλους γνωστό τὸ νυχτερινό επεισόδιο κι είχαν μάθει, ὅτι και τὰ δυὸ ἥρωικά παιδιὰ ἦταν ἐκτός κινδύνου. Γι' αὐτό, χαρούμενοι κι ἐνθουσιασμένοι, είχαν βάλει στὴ μέση τὴν παράταξη τῶν φασαγγιτῶν καὶ προχωροῦσαν μαζί της με θριαμβευτικὰς ζητωκραυγὰς κι ἐπευφημίες, τὸ ἴδιο πού θάκαναν στὸν ἔθνικὸ στρατό, στὸ στρατό μας, ἔπειτα ἀπὸ μιὰ νίκη.

Μετὴς Νικολαΐδης.

ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΤΗΣ Ε.Ο.Ν.

"Ονειρα φτερωμένα, νιάτα,
τὴν ἀζειμίμητη ἀρετὴ σας
γιὰ τὴν πατρίδα, στὴν ὁρμὴ σας,
κρατήσετέ τὴν φυλαχτό.

Καὶ σεῖς, μικρότερα, καιτάχτε,
μπροστά στοὺς μεγαλύτερούς σας,
φοβέρα νάνα στοὺς ἐχτροὺς σας
κι εὐλογημένη ἀπ' τὸ Θεό.

Τίποτες ἄλλο ἀπ' τὴν Πατρίδα!
Δόξα καμιά ἄλλη σὰν καὶ αὐτὴ,
φωτιά ἱερὴ στὰ σπλάγχνα ἀνάφτει,
χιτυὰ σὰν τὸ σφυρὶ ἢ κερδιά,

τὴν ὥρα πού τὰ νιάτα ἀστράφτουν,
στὴ μάχη ἀπάνω ἀντρωμένα
κι εἶναι ἡ Ἑλλάδα στοῦ καθένα
τὰ μάτια, δλόφωτη, μπροστά.

Μιλτιάδης Μαλακάσης.

Περιοδικὸν «Νεολαία»